Гроно

Літературно мистецький збірник

Київ Жовтень революції року 3-го

1920.

Grono

ГРОНО
ЛІТЕРАТУРНО
МИСТЕЦЬКИЙ
ЗБІРНИК,
КИЇВ
ЖОВТЕНЬ РЕВО
ЛЮЦІЇ РОКУ
ТРЕТЬОГО
1920

ҐРОНО

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЗБІРНИК,

СКЛАДЕНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЮ ГРУПОЮ „ҐРОНО“ У КИЇВІ. ІЛЮСТРАЦІЇ ТА ВІНЬЕТКИ ХУДОЖНИКІВ: ГЕОРГІЯ НАРБУТА, ЛЕВАНДОВСЬКОГО, МАРКА КІРНАРСЬКОГО ТА СЕРГІЯ ПОЖАРСЬКОГО. ОБКЛАДИНКА РОБОТИ ЛЕВАНДОВСЬКОГО, ФРОНТІСПИС—КІРНАРСЬКОГО. ЛИСТОПАД, РЕВОЛЮЦІЇ РОКУ ЧЕТВЕРТОГО. ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕРИ РОКУ ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТЬСОТ ДВАДЦЯТОГО. КИЇВ.

ДРУКОВАНО В КІЛЬКОСТИ ДВОХ ТИСЯЧ ПРИМІРНИКІВ ЗАХОДАМИ ЛІТЕРАТ.-МИСТ. ГРУПИ „ҐРОНО“ У ВОСЬМІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДРУКАРНІ (БУВШ. М. КУШНІРЬОВА), КАРАВАЇВСЬКА ВУЛ. ВЕРСТАЛИ: КІРНАРСЬКИЙ, ЛЕВАНДОВСЬКИЙ, М. ЛЮБЧЕНКО, В. ПОЛІЩУК, ГРЕБЕНКО ТА УГРИН. ЗАКІНЧЕНО ДРУКОМ ДВАЦЯТЬ П'ЯТОГО ЛИСТОПАДУ ЧЕТВЕРТОГО РОКУ.

CREDO

Літературно-мистецька група „Ґроно“, складаючи цей збірник, мала на меті знайти, бодай хоч наблизитись, до того істинного шляху в мистецтві, який би відповідав духовній структурі нашої доби великих соціяльних заворушень.

Ми вважаємо, що лишень гармонійний сінтез всього утвореного досі в сфері мистецтва міг би вирішити це велике питання.

На мистецтво ж дивимось так, що воно повинно бути засобом для передачі почувань від людини до людини, бути мостом між їх душами, бо *мистецтво є діяльність людини, в якій остання зовнішніми проявами передає свої почування другим людям поза межами місця і часу,* або кажучи инакше мистецтво є знаряддям для зносин людей між собою в сфері почувань, як слово є знаряддям для зносин людей в сфері абстрактної думки.

Коли так, то мистецтво повинно бути *зрозумілим* для як найширшого загалу, для пролетарських мас, тоді воно зможе відповідати вищесказаному положенню.

Кожний мистець має свої, властиві його духові форми творчости, має свій підхід до душ людських, до мистецтва, яким він найлекше і найбільш ясно може передавати свої почування.

В мистецькій формі група „Ґроно“ так само хоче знайти той гармонійний сінтез, якого вона шукає і в инших складових частинах творчости, *знайти сінтез істнуючих течій,* взявши од них все найбільш здорове, природнє і відповідаюче принципу зрозумілости. До кожної течії буде підходити з такою міркою, з вимогою бути таким чином засо-

бом для зносин людських душ. Що лишається поза тею міркою — обрізується. Всьому ж цінному робиться гармонійна зводка.

Найбільш визначними мистецькими формами сучасности визнає імпресіонізм та футурізм: перший для передачі псіхольогично суб'єктивного, другий об'єктивно колективного в мистецтві. І перше і друге природні людині, значить повинні знайти місце й у витворі мистецтва. А тут, наприклад, футурісти відкидають псіхольогізм—значить як раз цей прінцип до сінтетиків-ґроністів і не може підійти. Коли, наприклад, сучасному революційному ментові відповідають положення футурістів, що елементами поезії повинні бути мужність, відвага, любовь до загроз, енергія, то прославлення війни, мілітарізму, яки не відповідають будівничотворчим змаганням людства, не можуть бути прийняті і літературно-мистецькою групою „Ґроно“.

В наших серцях знайшла відгук та ново-найдена краса руху, швидкости, як антітеза інертности, але знищення для знищення чуже для нас, як і для всього пролєтаріяту, бо ми, коли знищуємо, то й творимо.

Не можна прийняти так само всіх техничних засобів футурізму, бо вони вадять зрозумілости. А такі положення як зневага до жінки, яку проповідує школа Марінетті для нас огидливі, бо серед рівних не може бути зневаги.

Лишень одвіявши плєвели від ріжних течій і привівши їх до гармонійного сінтезу новоутворена мистецька форма буде задоволняти широкий загал людства. Тоді мистецтво виконає те велике завдання, яке на нього покладене природою.

Творчість повинна бути такою, де б *колєктив знаходився у гармонійному сполученню з індівідуумом, як рівно вартні,* бо для людини природним є бути в колєктиві, живучи разом з тим і високорозвинутим індівідуальним життям, жити так, щоб одно другого не нищило.

В цій гармонії найвище щастя для людини.

Чи літературно-мистецькій групі „Ґроно“ пощастить знайти той шлях, покаже майбутнє, проте вже й зараз відгук серед мистців вона знайшла, роблячи до того також спробу розрядити ту тяжку атмосферу в ділянці мистецтва, яка панує на Вкраїні.

П О Е З І Я

ВАЛЕРІЯН ПОЛІЩУК.

В РЕВОЛЮЦІЮ.

Блажен хто може горіти.
Бо після нього залишиться попіл,
А не гній.

НОВІ ЧАСИ.

І час новий прийшов.
Хоч зваленим струхлілим стовбуром нас трохи притиснуло,
Проте революційний рух рециною проніс
Думки загнившого намулу!
Ударом грому
До преісподньої роскидано богів.
І замісць парфюмерних магазинів,—
Ряд будівель—минулого могил,
Вже не потрібних більш нікому...
І не знайти у нас
Вже Тартарена Тарасконця,
Бо кожний час
Несе нам справжній бій за істнування.
Без дров, без хліба, без огню...
І співробітник редакційний зимове мучить сонце,

Наставивши запалююче шкло
На скручену з газети і махри цигарку...
І за пів фунта цукру
Своєї милої крицеву душу полоню...
А робітник гука: „огню іще, огню, сірчаного огню!"
Щоб мир запалав,
Щоб дух повстання залляв,
Спалив усе старе мов лава.
І бачу на Хрещатику фізіономію татарську;
Зелений шлем махає клапами над косорізним оком,
А на чолі червона кармазинова зоря...
І все ж таки ми Захід потолочим,—
І то не зря!..

ЛІТНЄ.

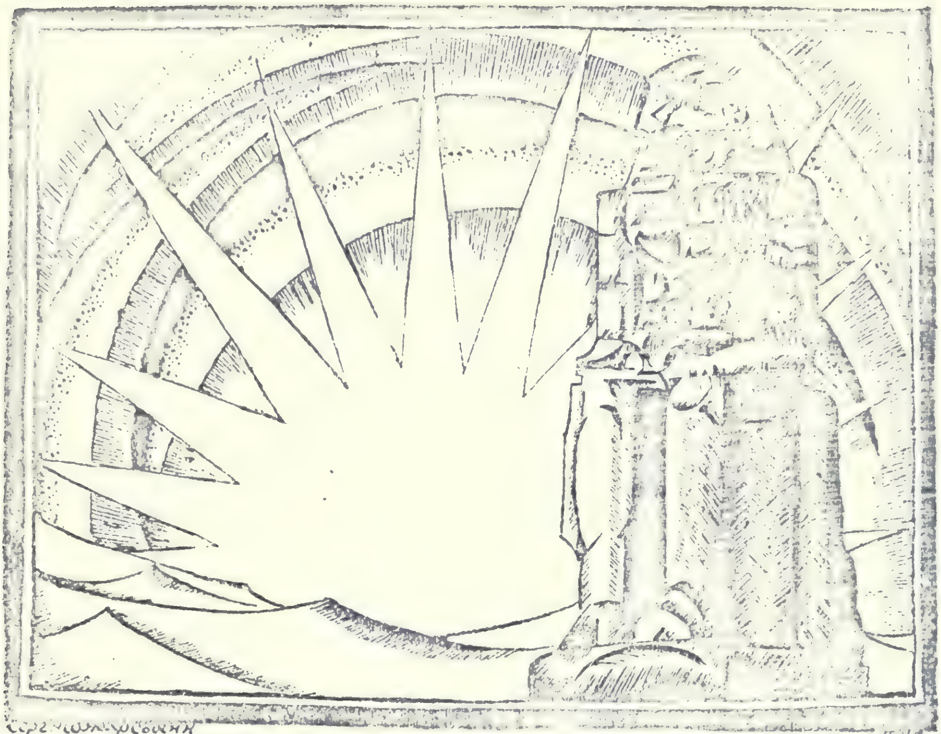
Іду полями бадьоро.
Простір зелений навколо.
    Сонце.
Полотниці:
—Котра година, товаришу?
—Друга.
І далі пішла дороги
Сіра смуга
Під ноги.
Теплий вітер пругко
Притискається до грудей моїх,
Наче персами дівчина.
Чує, чує ухо,
Як десь стрижуть далеко ножичками колоски.
Темна тінь від хмари
Пробіжить полями,
У розділ загляне
Вирине на гору знову,—
Мов чорнильна пляма
На зеленому папері розіллється.

Далі полем чепуриться
Молоденька гречка.
Між зеленим житом
Наче хтось роскидав клаптики червоні,
Маки, маки, маки...
Наче устонька у теї жінки молодої,
Що з облпччам біло-матовим.

То вона мені казала:
„Як була маленькою,
Ой і плакала ж я, плакала,
Коли батенька побачила за ґратами.
Та не ґрати то тюремнії,
А багаті каси ті казеннії.
Татко за ґратами
Якись гроші виплачує...
Не знаю—тай плачу я, плачу я,
Чого татка посадили у клітину
Мов звірину"?..

Люде, люде! Нащо ви з замками й без замків
                                        за ґратами,
Як тут лан широкий у квітках—
Вільний я посеред поля
        Наче птах.

Полуденники і бджоли
У горі між сонцем і житами
Монотонний спів провадять
                        На одній струні...
Ось волошка дивиться благанно.
— Хочеш квітонько до мене ти на груди?
— Я до Сонця хочу... А до тебе—ні!..

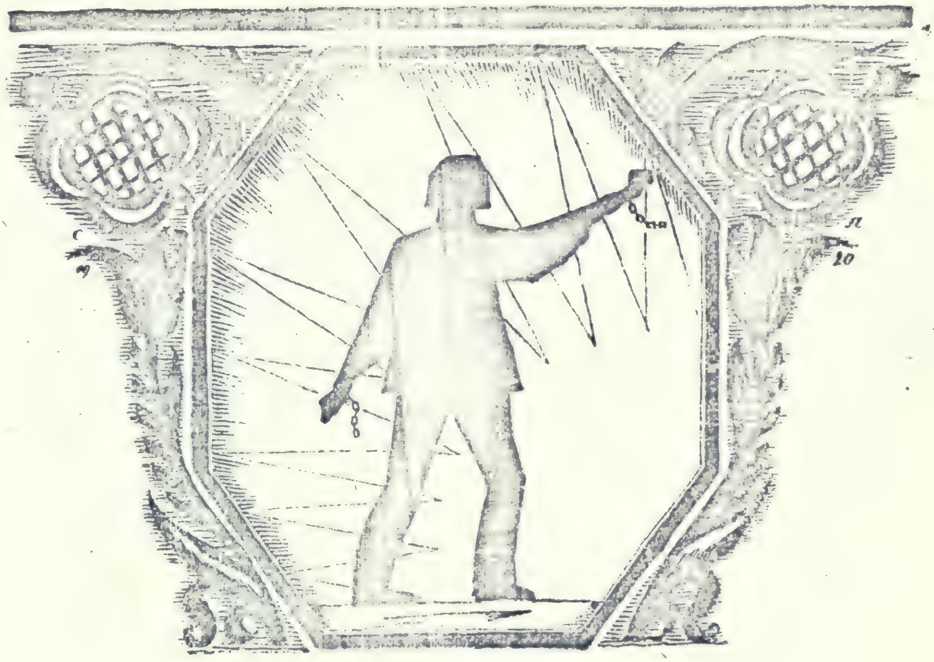

Колос Мемнона

Страбон розсказував....

Коли сонце виринало
Із пустинь Лівії,
Звуки колоса Мемнона
Зустрічали промінь сонця
І котились по над Нілом.
Сонце Міці запалало
І мечами огневими
Розсікає хмари-дими
Над безмежними полями.
В серці—радісні тромбони.
Наберу повітря в груди,
Крикну колосом Мемнона:
„Сонце... ранок, люде!“

Пролетарю, ти — роскутий!
Можеш сміливо дихнути!
Вийди на простори
Сонечко зустріти:
Хвиля котиться червона
По цілому світі.
Сонце, волю зустрічати,
Гей, виходь, мій брате!

ВОСКРЕСІННЯ ДІОНІСА.

Людмилі Пилипенко присвячую.

В час, коли все кинулось сторч головою в боротьбу,
В час, коли маси пішли в кріавий огонь,
Ми хочемо на хвилину побуть
Осторонь.
Нехай летять, нехай поспішають, ми трохи приостанемось:
Ще довгий спереду наш шлях.
Ми вже збудовали в одчаєві останньому
Нове кладовище для прогнившого миру
І самі стали зверху на його гробах.
Але ми юнаки, ми хочемо поза війною творити, взявши у революції одноденний одпуск;
Борня борнею: дайте мені дихнути!
Нехай посиплються бризки радощів мов пелюстки троянд в бенкеті Петронія,
Нехай отруять нас нектаром нової цікути.
Діоніс умер в Елевзісі,
А ми ходимо в боротьбі між трьох сосон.
Ні, ми не можемо весь час бути в такому поганому лісі,
Де вічно жахливий сон.
Хоч на хвилину хай воскреснуть боги Греції,
Хай обвинуться наші чола виноградними вінками Еллади.
Вже гомонять круг мене жінки наче цікади—
І радість у серці.
Я—Діоніс,—я родився наново.
Революція скинула старого, бородатого бога
Саваофа,—
Я несу обнову.
Вінок виноградний квітчає мої кучери,
Груди хочуть увільнитись зовсім від одеж...
З очами блискучими
Іде новий кортеж.
Одна з новітніх вакханок мене уквітчала.
Вона жриця моя:
Вона—як і я
Хоче одягнутись у сонячної радости поновлені шати...

Хоче полетіти ексцентрично відирвавшись
Від революційного фейерверку огненного кола.
Я знаю: вона хоче блиснути, хай один раз на завше,
Хоче, щоб серце задріжало гостро, як струна піколо.
Я знаю, ми потім підемо знов у боротьбу,
Нас захопить революції вир,
Але зараз я, Діоніс, до вас іду
І нехай будут підняті ваші чола:
Я знов прийшов у мир!..

СТАРЦЯМ ДУХУ.

Замовкніть, о, старі,
І голосом гунявим не забивайте наші вуха:
Ви не достойні, щоб вас слухали!
Ваші очі обійшли круг голови
І дивляться назад.
Белькочучим язиком поперхніться,—
Ось вам моя порада!
Бо сильна від сучасности десниця
Дочавить сучаком революційности, дочавить гада,
Який іще своїм хвостом
По наступившій литці б'е.
Останнім—слово вам мое,
Бо далі скажуть громи!

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПОЕТ.

Я знову піду на боротьбу охоче;
Я не стану лякатись підстінних розстрілів що-ночі.
Я заріжу свій смертний жах
Без ножа.
І з холодним мавзером рішучости в руці;
Я вже йду до нових революцій.
Бо я—людський дух,
Я вічний рух.
Я скрашую людині
Буття, піднімаючи боротьби стяг...
Нині
Я—само життя.

КОРОНСІЛЬВЕТ.

I.

Росчинились у блакиті
Білі брами.
Закурились слізми змиті
Фіміами.

Сфінкса—бога в тоні білім
Ріже сницар.
А на сході ниже стріли
Злотний лицар.

II.

На блакітнім ніжнім полі
Виника химерний сон.
Там розтанув в злотнім колі
Переливний лунний дзвон.

На блакітнім ніжнім полі
Засіяв коронсільвет.
Там відбивсь у злотнім колі
Зачарований поет.

III.

Веснить земля блискучим ранком
І схід весь тане в поцілунку.
Проміння посплітались в танці
Від соняшного трунку.

Відбився в соняшному трунку.
Червоно-весело і струнно.
Я натягнув до неба струнку
І в римах граю лунно.

IV.

Чорні плями тонуть за лиманами,
Передранок радістю тремтить.
Мідне коло встало над туманами
І веселка обняла блакить.

День блідий зайнявсь, горить пожежами,
Палить все у дикому вогні.
Я ж сховавсь за крем'яними межами,
Я сховавсь у золотому сні.

V.

Я іду блакитним ланом,
Вколо рівний рух планет.
Коливається туманом
Невловимий сілует.

Я нижу слова незнані
В злотнозорій альманах.
Я іду по дзвонній ґрані,
Зоставляю срібний шлях.

VI.

Білий колір з сонячними плямами
У блакиті дзвонний перелив.
А проміння мережиться рямами
І на склі нотується мотив.

Тіні ніби сховані екранами.
Вибухами жевриться туман.
Дзвони лунно виснуть над парканами
І замовк здивовано кажан.

17-й РІК.

I.

Сонце... Встало воно з-за хмар
Як жар
Червоним...
Гомін-гомін
Кругом.
Промінь
Гонить комар—
Одганяє геп-геп далеко
Туди, де лелеки
Легко
Лететь над смереками
У далі далекиї—
—Далину.
Гей, над гаєм—над долиною
Та полину я
Пташиною.
Гей, по полю—зеленим роздоллю
Покотилася воля—
Перекотиполе.
Гей! В блакиті ясній
Цвіте
Сонце красне—
Золоте!

II.

Темні тіні тихо туляться в темноту...
Тихі сивим стеляться туманом...
Фіолетом сілуети тануть.—
Тоскно тягнеться—тремтить турбота
Там, за ними
Смугами—ключем.
Тоскно в'януть
        Тіні
Синім жалем.
Смугами—ключем тремтять, тікають тіні
В'януть в'ялі, зв'язані, безсиллям.
В тьму спливають по кіматних хвилях.
Гей! Гиллям зазеленілим ген у височіні
                Сонця—світу
                Ясного, як жар!
                Пишне зілля
                    Пити
                В бурі пожару!..
В бурі пожару грізно регочуть гармати...
Буря гарцює роз'ятрена, грає...
Сонце червоне од краю до краю
Палить-палає... Валяться ґрати—
Град і громи
Грають гиллям...
Листя палає...
...У втомі
Згасає
Чорним вугіллям.

МИКОЛА ТЕРЕЩЕНКО.

О ЧАСИ.

З мідяних тіл
сам рев.
        Він вирвавсь,
і роздратований як віл
не баче насток,
                і валя
колосся нив, ліси дерев...
І вся земля,
зоря і села,
                серед ластівок:
аж стугонить, в долоню б'є.
Бо сорокаротатий рев
мужицьких тіл
зірвав паркан, і ліси, і тини—
що ними кожен обгорожував своє.

І труб луни
не зупинить і до плянет!

ХЛІБ НАСУЩНИЙ.

Бич у порепаних руках,
а тулуб рух увесь—
                    і цілий день...
Десь глухо гупа по токах
немудрий ціп.
            І луни десь,
і по людських обличчях мов окріп
стікає піт, розмішаний з грязею,
і кожен хлібороб осліп, на смерть осліп.

А ми не знаєм їх імен.
                    І тільки чорний хліб,
учинений на м'язах тисяч душ,
як-небудь нагада про кров і гамазею,
що побудована на їх кістках—
                              ураз повстане гнів,
і пройде серед земель дико й дужо:
скрізь розжене гуменних із токів,
замісць бича заткне за чобіт одрізана,
і піде по світу гулять,
                    а слово мати
роспне, роспне, роспне на скривлених устах.

ВШЕСТЄ.

Скрізь курява від черед,
а замкнено ворота:

рогами позривають,
хвостами поскидають
із петель,
                а увійдуть,
як їм прийшла охота
і примха, себто веред...
Із петель,
                а увійдуть.

Чередники—нема їх:
зірвавсь бугай чорнявий,
а там і вся худоба,—
і по полях безкраїх
лишивсь один без лоба,
а другий мов гугнявий.

Скрізь курява від черед,
а замкнено ворота:
ніхто не хоче стрінуть
з кійками, з батогами.

— За нею. За Вкраїну:
увесь народ за нами!—
десь вирвалось.
                В останнє
згучало закликанне...

СЕРЕД ЛЕВАД.

Угліб у плуга руки пруть,
а пара коней—
уперед і уперед:
і кожен м'яз мов пуд,
уп'явсь у груди ремінь шлей,
напнулись посторонки геть.

А на межі погонич верне соб,
і борозну веде назад,
і гірко так
вертатися з початого шляху.
І грязь, і піт, і кров залляли лоб,
і хочеться, аби пшеничний сад
замісць будяччя виріс на полях,
і викинути б анархичну чорну коровгу...

Але поранена земля дасть проріст враз,
хай тільки дощ і сонце приймуть шлюб.
І прийде час.
По всіх світах серед левад
повезануть коні, сім раз коні;
а по дорогах заскриплять вози,
збіраючись до машинових юрб.

— І знов плугатар піде, й кров'ю скропить
старезну землю сповнену краси,—
і стане вертоград.

ПАВЛО ФИЛИПОВИЧ (ЗОРЕВ).

ГРОЗА.

На стелю неба чорного бика
Загнали змії сині та огняні,
І він лежить і той табун склика,
Що унизу темніє на поляні.

Зникають змії і—блищать на мить,
І бик реве од болю і трівоги.
Не диха вітер, а земля мовчить,
Жде буйних сліз, жде світлої підмоги.

СНІГОВА КОРОЛЕВА.

Маєте серце із криги,—
Треба його ростопить,
Треба з дитячої книги
Казку згадати на мить.

Причарувала хлопчину
Раз королева снігів.
Тихо на серце—крижину
Холод зіми напосів.

А хуртовина лихая
Всюди сліди заміта.
Гей, рятуватиме Кая
Дівчина бідна ота,—

Ластівка милая, Герда,
Вірна дитяча душа,
Швидко, спокійно і твердо
В путь невідому руша.

Всі подолала завади,
З Каєм вернулась, і знов
Квітнуть сади та левади,
Сяє як сонце любов...

Казка з дитячої книги!
Радість і щастя на мить!
Маєте серце із криги,—
Треба-ж його ростопить!

* * *

Коли затихнуть двері,
Коли заснуть стільці,
І ляжеш без вечері
І втома на лиці,—

Я знаю, знаю, знаю:
Я знову не один,—
Неначе рухи гаю
Зростає шум хвилин.

Чиїсь таємні тіні
Годинник виклика,
В невпинному стремлінні
Біжить віків ріка.

І хтось пливе і хоче
Спіймать моє стерно.
Голодне око ночі
Заглядує в вікно.

* * *

А я живу і дні приходять,
Як і раніш, стрічать мене,
На синім небі хмари бродять,
І сонце їх кудись жене.

В повітрі скрізь лунають згуки,
Веселий вітер ще не вмер,
І зачерпнуть, як схочуть, руки
Води із вікових озер.

В траві сміються людям квіти,
Зриваю плід не тільки я,
Бо довго може ще терпіти
Своїх дітей стара земля!

В ПОПЕЛІ ПОЛУМІНЬ.

I.

Попіл і полумінь палахкотінь,
Горінь і згасань жертовний дим...
На вівтарях нерівних рим
Порох... тлінь.

Повна попелу біла труна
Тлінних останків зотлілих днів...
Випито мною вино до дна—
Любов і гнів.

Відчуйте, чулі, мою глибінь,
Царство самотніх вагань!
Вартує вічна голубінь
Озеро переживань.

Земного пороху не занесу
За отворену зоряну грань...
Вам залишу свою красу
Горінь і догорань.

Полум'ям Феба вона горить
На голубиних вівтарях...
Прийміть глибінь, мою блакить,
Вогонь і сонний прах!

II.

Десь там... на тридевятих горах
Згорає день моїм вогнем
І в'ється курявою порох
Під утікаючим конем.

А тут столочені отави
І квіти стоптані до ніг—
Перелітали пишні пави
І розсипали згубний сміх.

Здійнявся курявою порох,
Валує стовбурями дим—
Стоїть у радісних притворах
Блискучолиций херувим.

О, невловимий херувиме,
Невтомний стороже дверей,
Прорвався вікнами новими
В твої притвори мій борей.

III.

Нечутно падають чотки часу,
Як вічність молиться.
Приймаю сонця жертовну красу,
Як дар богомольця.

За нас одвічно молиться час
В небеснім притворі.
Вічність пропустить колись і нас
За обрії зоряні.

Чекаю на чатах початого дня,
Теплині і сонця.
Вірю, що вродить моя земля—
І стодолі наповняться.

Несу чудотворну, чарівну росу
За двері притворні...
Нечутно падають чотки часу
На ниви роз'орані.

IV.

Зі всіх країн і ріжних націй
Єдина партія—Спартак
На смітнику цивілізацій,
Бруднім і бридкім, як бардак.

Ідуть, ідуть вони ордою
Творці небачених голгот.
Не напувайте світ бурдою
Своїх ославлених гидот!

Та не страшна для нас потуга,
Ми ваші пути розсічем—
Препоясали чресла туго
Обабік гостреним мечем.

А ми стіною з ріжних націй—
І кров пророчать прапорі—
На смітнику цивілізацій
Одні як мур—пролетарі.

V.

Роспанахана блискавицями
Богом виткана плахта.
Хтось незримими колісницями
В небесах затарахкав.

Може вибухла революція
У надхмарному кратері,
Чи підземного люціфера
Невтамована ватра?

Тіло коршуна вже пошарпане
Пірря піде на опал,
Ми червоними кров'ю--шарфами
Закриваєм їх попіл.

КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО

МИКОЛА ЛЮБЧЕНКО *).

ПОВАЛЕНИЙ БОГ.

Так як же, дійсно, це сталося, що я покохав її? І що це таке було: чи справжнє кохання, чи скороминучий захват? Чи просто природний вихід для свойого суму знайшла душа? Я досі не знаю.

Був такий мент у мойому житті, коли все здавалося занадто обридлим, зайвим, непотрібним,—все, починаючи з оточення і кінчаючи власною істотою. Співупав він із великою політичною зміною, при котрій що хвилини могла округи поллятись кров, і, лягаючи з вечора, не був певним, чи встанеш уранці. Потім було багато таких змін і більш страшних, але тоді це творилось вперше і тому так шарпало нерви.

Уже десь близько надірваним та непохитним голосом про щось кричали гармати, ніби переконуючи переляканих людей у своїй швидкій перемозі, а вечорами місто наповнялось незгідним гамором рушниць. Хитро причаївшись, вони чигали менту, коли натомлені довгою промовою гармати переводили дух, і тоді, раптом знахабнівши, починали свою суху гавкотню. Одного разу навіть, як зірвана з місця зграя галок, схвильовано загомоніли кулемети. намагаючись росповісти про щось, таке важливе й негайне. Але зараз же й змовкли, немов спіймані на недозволеному й покарані.

Багато днів тяглося це і чим далі, тим важче був тягар у душі і тим більш прагнулось Великого Спокою і... ласки. Еге, так, хорошої м'ягкої ласки. Хотілось зробитись маленьким затурканим киценятком, скочити на коліна і, задоволено муркотячи, тертись об ласково схилені груди. А хіба киценяткові не все одно, об чиї груди тертись? Аби теплі та м'ягкі!

---

*) Микола Любченко не належить до ґрупи „Ґроно“.

А я вже давно не мав любої жіночої ласки. І може тому ця жінка прийняла її узяла мене зо всією моєю бажаючою кохання істотою, як належну їй річ. Вона не була вродливою, але я кохав її; не вміла, не була спроможною дати мені щастя, але я був щасливим. Був щасливим і кохав, бо й тоді, і ще довго потім, прокидаючись у ночі, шепотів її ім'я. І на вулиці почасту мимохіть і не до речі власним думкам зриналось воно. А одна лише гадка про неї наповнювала душу спокоєм.

І тепер мені не дуже хочеться поратись у цьому почутті та означати його якоюсь конкретною назвою. Не однаково хіба, як воно зветься: кохання, [illegible]рат, ненависть? Душа бажала ласки й спокою—вона їх досягла.

Я кохав її. Иноді не міг навіть дивитись на инших жінок.

Але весь час не кидав шукати. Шукав її, Справжню.

Відколи почав жити, шукаю. Відколи став на шлях життя, знаю, що десь є Вона, яка мусить доповнити мою істоту, оплодити її вогнем творчого духу; Вона, без котрої цілком безцільне моє існування, а все пережите й передумане ніколи не виллється на поверх тремтючою хвилею; Вона, яка тільки мусить дати мені Великий Спокій... Иноді здавалось, що от-от уже знайшов; серце завмірало, прислухалось до незнаного, та завжди то був лише ослін непокійної шукаючої душі, гірка самоомана, що тільки надавала зайвого болю моїому буйному духові.

Мусив шукати далі й далі, бо повинно ж було коли-небудь початись моє справжнє життя. А без неї початку не могло бути. І Великого Спокою теж.

Кохаючи цю, упевнено знав, що то не Вона. Але кохав, бо ця давала хоч тимчасовий спокій. А він мені так потрібний був, той спокій, для мойого шукання, хоча й не був довгобажаним Великим Спокоєм.

І раптом це сталося. Висока, струнка постать, чудові очі на тонкому обличчі, ясний розум і чиста душа. Ах, ця душа. Вона не була наївною, або не дізнавшою життя, навпаки: вона знала все, все життя з його брудом. Та цей бруд пройшов повз душу, не залишивши жодного сліду, не відбившись на ній; і душа її зоставалася чистою й непочатою, як у дитини.

Безперечно, це була Вона! Так, бо її присутність наповняла душу і солодким болем і невимовним спокоєм—спокоєм не таким, як раніш, с тою, а новим та бажаним, що утопляв душу в безодні небуття. Це був мій Великий Спокій. Я нарешті спіткав те, чого шукав досягти стільки років.

І врода... Я чомусь ніколи не вважаю на жіночу вроду шукаючи своєї Справжньої по душі її. Вродливу жінку рахую лише вдалою формою для певного змісту. І якою б гарною не була та форма, вона ніколи не привабить мене до себе, як нема мені потрібного змісту. Я не люблю оздобних дрібничок, котрі здатні тільки на прикрасу віталень—хай, мовляв, випадковий гість побачить, який в мене художній смак, а до змісту тої оздобної витребеньки він не встигне допорпатись.

Та ця була остільки вродливою, що я мимоволі помітив, як у моїй уяві та, раніша, блідла поруч з нею і відступала кудись

далеко, в якомусь тумані зникаючи. А до того й душа... Ну, я переконався, що нарешті спіткав свою Справжню. Надовго прийшло не нове кохання--мабуть, назавжди.

Побачивши її, відразу відчув, що вона буде моєю. Відчув і схотів. І ще знав, що чого б мені в житті не забажалося, але дуже сильно, те виконувалося.

І це сталося так швидко—на протязі місяця. Кілька шпацірок у гаї (ми обидва обожнюємо природу), кілька дотиків, від котрих ніби нове життя вливалось у мою істоту, дві—три випадкові зустрічі на вулиці лише з обмінюванням поглядом. Яко дві доповнюючі себе істоти, ми тяглись одне до одного. Я це почував тоді весь час, і вона теж.

До неймовірного просто й швидко сталося це. Я ошукав її—не сказав, що кохаю другу, але власне це ж не була ошука—я ту і тоді і раніш ніколи не кохав як Справжню... Та про те, що вона була моєю коханкою, я не наважився розповісти—може, боявся відштовхнути від себе, а, може, соромно було, що в мене така негарна, невродлива коханка.

Треба було порвати є тою. Гадалось, що це так просто—сказати відразу правду, а як не стане сміливости, то просто втікти. І я мав рішучий намір це негайно зробити, тим більш, що, на моє здання, так легко це було.

Та, перша, належала до жінок, що в своє кохання вкладають все життя, що раді за-для коханої людини позбавитись власного морального обличчя. І вона жила тільки моїми думками, моїми словами. Став я для неї авторитетом, ідеалом, богом. А той бог уріс у велетенський розмір, заполонив усю душу її, так що навіть я почав над собою почувати його тягар.

І ото, коли я є таким рішучим наміром підійшов до неї, щоби сказати правду, вся ця рішучість розбилась об її кохання. Почулось, що правда для неї над силу. Оцей самий бог візьме правду та й вб'є нею.

Але як же? Залишитись назавжди з нею? Брехати? Загубити Справжню? О...

Спробував брехати. Вигадав якусь таємничу історію—що я далі не можу продовжувати старих відносин... Боже борони подумати, що я не люблю її... ні, я тільки чомусь не можу зоставатись її коханком. А чому саме?--це таємниця, цього не можу сказати.

А вона пішла на це. Вона може бути без таких відносин. Аби я кохав її. Аби не кохав иншої. Адже я иншої не кохаю? Вона певна, що як би так, то чесно й одверто сказав би про це.

І ми умовились, що зостаємось добрими приятелями-однодумцями, не більш. Ми не продовжуємо інтимних відносин, але ж справа не в їх... Головне, аби душею кохати, справді? От коли я перестану душею кохати, привернусь до иншої, тоді мушу сказати про це і вона... ну, вона знатиме, що робити з собою.

Ні тоді, ні тепер у мене ані жадного сумніву, що вона покінчить із собою, коли дізнається про ту.

О, якою ганебною ціною купується Спокій!

Але ж знав, був певним що бог уб'є її.

У, проклятущий боже, як я зненавидів тебе! Ставши на дорозі мойому коханню, ти заповзявся зруйнувати той будинок щастя, який я змурував с такими труднощами. Почекай! Ти не бог, ти—мара, ти—проста мильна бульбашка, котру навіть не варт проткнути, бо вона незабаром сама лусне! Але мені вже несила зносити далі твоє нахабство. Я повинен знищити тебе.

Я повалю тебе, нахабний боже!

Досі не знаю, кого вона більш у мені кохала: чи слабу людину з хорими нервами, чи чоловіка, який перший увів її в рай ярливого кохання, чи може політичного діяча. Отой проклятущий бог мав потрійне обличча. Всі їх треба знищити.

Яко чоловіка, вона не могла мене забути, бо я був першим для неї. І марні були б тут усі мої заходи заслонити в її душі думку про того, хто перший дав їй кохання. Але я перестав бути вже її коханком, і вона почувала, що ніколи ним більш не буду. Їй залишились тільки спомини, і як би вдалось плюнути тому богові в його два останні обличча, вона б тільки повік пам'ятала мене, але не кохала б. А як ще влучно плюнути й заліпить тим плювком всю його морду,—може б і зненавиділа.

А самий бог повалився б з свойого п'єдесталю назавжди.

Я звалю тебе, боже, с твоєю мордою, що нахабно посміхається до мене трьома обличчами!

Чи є в мене самолюбство?

Гадаю, що так. Із самим собою, перебіраючи в думковій самоті пережите й зроблене, знаю: багато творю через самолюбство, за-для нього. Воно, може, із головних чинників моєї творчої роботи.

Ну, то як же плюнути собі самому в обличча, приземлити власне самолюбство?

Адже самолюбство така штука, що коли навіть якій-будь сволоті подобаєшся, то воно задоволене... Аби ти подобався... То як же плюнути на його?

Але треба, треба!

Крок за кроком, мент за ментом—у невпинній боротьбі з самим собою (самолюбство), з її обожнюванням. Низка дрібних фактів, випадків, ніби помилок. Брехня і брехня. Якесь посування в безодню та до того ще й що-хвилинний заклик:

— А подивись-но, який я брудний!

Важко. У роспучливій боротьбі розума с почуттям винайдено вихід, але який важкий! Та краще це, ніж ще одним життям притягчити свій шлях.

Що, все від того, що вона тебе кохає? Так розбий те кохання! Примусь зненавидити!

І розбив. І примусив.

Крок за кроком, мент за ментом. На кожному кроці, у кожний мент показував їй свою нікчемність, повну нездатність до якоїбудь роботи, дрібну гидоту своєї смердючої душі. Кожним вчинком підкопувавсь під авторітет подлого бога, бруднив ідеал.

Коли помітив з її боку якусь сторожкість та хитання у відносинах, ухопивсь ще за одно- останній удар.

Пустив його на трете богове облична.

Вона ж кохала в мені політичного діяча (може—найбільш). От і узявсь за велику політичну роботу, аби остаточно скомпрометувати себе.

І я це робив з болем і радістю. Слухайте: як вам треба буде валити свого бога, робіть це обережно, щоби вона не знала, яку ролю в цьому грало ваше бажання. Як би навіть їй сказали, що це ви примусили її на зненависть й образи, вона не повірить вам. Так треба робити.

Виривав од свойого самолюбства кріваві шматки, з насолодою пхав самого себе в грязюку. Я губивсь не тільки в її очах, а й перед усіма, бо хотів, щоб її постереження перевірялись словами инших. Я свідомо псував ту роботу, яка колись ввижалась мені найголовнішою в життті.

З великою насолодою робив це, бо там, попереду—зіркою стояла Справжня й Великий Спокій.

Ах, дайте мені нарешті Великого Спокою.

Кінець. Бога повалено. Сьогодня вона плюнула мені в облична.

Ага, нахабнющий боже, я таки знищив тебе! Я—вільний! Що ти тепер? Тільки повалений бог!..

Та коли це сталося, коли в грязюку носом заривсь отой нікчемний бог, я несподівано для самого себе зашкодував за ним, поваленим. Як вона посміла? Яке вона мала право розлюбити мене й образити, хоч я й хотів того?—повалити бога?—плювати йому в облична?

І з небувалою силою схотілось привернути отому поваленому його міць і авторітет, поставити знову на незміряну височінь; любовно омити грязюку з його обличча і по рабському тертись об його п'едесталь.

Я кинув усе: і Справжню і Великий Спокій... Я знову женусь за коханням тої, першої—і я матиму її.

Повалений бог помстивсь за себе.

Квітень 20 р.

ВАСИЛИЙ СОНЦВІТ.

ЧОТИРИ МІНІЯТЮРИ.

І.

ЛЮБОВ АМАНА.

Коли Аман вийшов з двірця асірійського царя Артаксеркса, задоволенність наповняла його душу... Він один мав честь бути в гостях разом з царем у цариці Есфірі. Був рад і через те, що міг зблизька бачити чудову жінку. Пахощі, якими умащено було тіло Амана кружили йому голову, не менш як пожадливий образ цариці, як вина з долин Месопотамії, що пив у неї, як та честь, яку він мав в Асірії. Борода його обрубаним клином лежала на грудях, завинута сіметричними кільцями. Слуги та рабині з тремтінням старались надати її такого вигляду, бо великий гнів був Амана, коли борода його була не такою як царська...

Смерть чекала рабів, яких заміняли тисячі полонених...

Гордий наближався він до воріт дворця, по обидва боки яких стояли велетенськи крилати бики з чоловічими головами і бородами в таких саме кільцях як і в Амана. Це були добрі духи, що охороняли царський дворець від злого.

Всі, хто по дорозі зустрічався з Аманом, падали на землю ницьма, виказуючи тим йому найвищу пошану, бо така була воля Артаксеркса. Так возвисив цар свого найвірнійшого друга Амана, що умів нищити неслухняні народи, покоряти тяжкій руці асірійського царя.

В той час, коли сановник проходив крізь ворота, він побачив, що Мордохай, юдеянин не встав і не вклонився, як усі. Аман розгнівався, але ж не випадає йому заводити сварку на улиці. Той простий, незначний полонений не був вартий слів такої знакомитої людини, як Аман, навіть для того, щоб знищити.

Аман, коли прийшов у свій дім, похваляючись могутністю і багатством та тею особливою любов'ю царя і молодої цариці, яку його володар кохає всім серцем (тут він в душі позаздрив царю), між иншим зауважив, що коли Мордохай не буде стояти більше біля царських воріт, то він, Аман, буде цілком задоволений. Слуги прийняли це до відома.

А Мардохай стояв біля царських воріт для того, щоб звернути на себе увагу. Він був майже батьком цариці Есфірі і через те хотів пролізти у дворець. Настирливо він добивався свого,

Про рідню цариці Есфірі, Артаксеркс нічого не знав.

Якось цар не міг заснути. Казав покликати літописців, щоб читали йому історію його подій.

Дійшли до того місця, де було записано, що Мордохай спас життя царю, викривши змову.

— А що, Мордохай живий? запитав царь.

— Так живий, упавши ниць сказали читачі.

— А яку надгороду має він за це?

— Ніякої.

Царь задумався. Потім наказав читати далі.

Коли рознеслась чутка, що царь має надгородити Мордохая, то Аман почав навіть турбуватись за свою владу. Тим більш було неприємно, що зустріч біля воріт стояла перед очима і слуги Амана виготовили вже для Мордохая шибеницю біля царського двірця.

Бажання цариціних поцілунків уже затруїло серце Амана і він готів був увесь еврейськпй нарід знищить, аби мати хоч на одну ніч у своїх обіймах Есфір. Він навіть підговорив царя, щоб знищити всіх евреїв по цілому Асірійському царстві, тим більш, що темні народні маси, обурені до того ріжними нетактовними випадами евреїв радо чекали, щоб виконати такого царського наказу. І наказ було видано.

Як раз після того цариця запросила у друге Амана на бенкет, де мав бути лишень один цар.

Кохання Есфірі так зворушило Артаксеркса, що в час коли вони пили злотний струмок винового холоду, цар пообіцяв виконати все, чогоб не попросила його возлюблена, навіть пів царства, а комуж не відомо, як тяжко поменшити свою владу хоч би для найближчого чоловіка, хоч би за для найдорогшої ідеї? Ще цар не вспів договорити, як очі цариці затуманились сльозами... Коли вона має прихильність царя, то хай він дарує її життя. Вона так бажає жить...

— Хто посміє посягати на твоє життя, моя радосте, полохлива сарно Ливанських гір?

— Так, моє життя, як і життя мого народу хочуть відняти. Я і мій нарід віддані на знищення... Коли б ми були продані як раби, я б мовчала, хоч знаю, що знищивши стілько рабів, ворог не поповнив би втрати...

— Хто ж цей ворог, скажи тільки! гнівно вибухнув Артаксерск.

— Це—Аман, ледве чутно прошелестіла цариця крізь сльози.

Вона була така приваблива-чудова з очами повними сліз. Ледве помітний серпанок вкривав її божественні стегна, а її перса як дві голубки, тремтіли на грудях... „Як то на палке кохання царя могли посягнути"?

Аман думав відкривши царю походження Есфірі, заволодіти нею хоч би на де-який час, щоб потім може, убить як і всіх инших евреїв. Інакше він міг викликати гнів царя. А тут... все пропало. Аман задріжав і упав в ноги царю й цариці, але Артаксеркс схопився й розгніваний вийшов у сад. Як раз в його очи кинулась шибениця, виготовлена для Мордохая. Це його ще більш обурило, коли довідався для чого.

Аман лишився сам молити царицю за своє життя, бо знав

великий гнів Артаксеркса. Він упав на ложе цариці і благаючи почав цілувати ноги Есфірі, але бажання, пристрасть оп'янили його. Про останню хвилю свого життя забув Аман, він бачив молоде тіло цариці... Хоч раз любити, хоч раз спалахнути... у смертний час... В грудях—огонь... Він вже не молив життя. Він молив кохання, щоб потім умерти. Бо жить і любити царицю не можна. Як вогняний вихор Аман схопив прекрасну Есфір... цілував груди...

Сама цариця віддалась йому, щоб потім свого ворога знищити. Вона знала, що незабаром цар вернеться. Вона мусила зробити так щоб Аману помилування не було.

Коли швидкою ходою увійшов царь, Есфір ще здрігалась в обіймах Амана... Лишень простогнала:

„Він мене взяв силою"...

Амана повісили на тіїі шибениці, яку він приготовив для Мордохая, а першим сановником став родич цариці.

II.

ЛИСТ.

Настирливо нудно пахнула блощицями колендра, червоні маки без сістеми розкидались по зелених ячменях і посивілих житах. Синіх стружок, волошок-сила.

Вона пішла з ним у поле, щоб розсказати свою душу... Набридли йому жінки, що бояться загинути в безвісти, невславившись чим небудь... Вже одною ногою вступили на шлях, щоб затертись... Тоді їм хочеться хоч зв'язати себе з кимсь більшим, бути хоч на годину—коханкою політика, композітора, або коли він письменник, стати йому матеріялом для твору. І от тоді починаються довгі оповідання, такі настирливо нудні, як той запах колендри, що в'їдається в тіло.

Лягли на межі, він обернувся до цвіту гречки і сказав: „Тепер можешь читати, я слухаю". І зараз же звернув увагу, як бджілка плуталась поміж нижніми жовтавими листками гречки, відшукуючи ще незайманого цвіту, бзимкнула, упала аж на землю і полізла назад до гори по стеблу...

Вона в той час говорила: „То мій лист, якого я так і не закінчила. „Він спитав „чому", але відповіді не чув, слідкуючи за червоненьким, як кровь, маленьким паучком, а коли закінчила фразу, сказав: „Читай" і думав, про те, як гарно було купатись у Катерини на Полтавщині... Став... Сажнів п'ять од берега цвіла білим цвітом мов клявішами „Ундервуда" водяна кропива...

А вона читала: „Душу мою обгорнуло якесь невиразне безвихідне положення. Коли-б якась сліпа, незалежна від мене сила (чи не той се втовчений мною віддавна обов'язок життя та обов'язок незатроювати людині життя) то я давно розбила-б голову об камінь на знак, що так воно має бути, або піддалася-бим що раз сильнійшій меляхолії і не дала-б ся варіяції". Вона була галичанка: через те стиль її листа так і просився, щоб його виправляти на літературну мову. Тим більш хотів він це зробити бо був

молодим письменником. Потім знов звертав увагу на гудіння бджіл, а до неї казав: „Читай, читай... цікаво що ти пережила далі:..“ і вона продовжувала: „Мені усе одно,—та однак ще сила зовсім не ослабла, це має підпору... Ні з охоти, ні з того, щоб мало стати мені легше, лиш з отого папів свідомого обов'язку,—я ще тепер в послідне звертаюсь до вас,—яко до приятеля Василя до одинокого мого приятеля,—зовсім щиро. Зрозумійте ви історію мого життя, мої відносини до вас, беріте се всьо, що пишу за правду, тай не судіть мене, не винна я тому—так оно є. Борби в світі я багато перебула. Нелегковажте нічо, так оно є. Вам правду передаю“...

По небу ковзнув кобець. Він повернув голову за слідом птаха... Так вільно промайнув... Ех коли-б собі так. Вона той рух прийняла, як те, що він відчув її переживання... Сказала: «Бач... а ти думав, що я звичайна»... і почала читати далі. Він знову одвернувся від неї і слідкував за життям, що бурлило в гречці. Голос гомонів...

„Як воно перед тим не було: берім від сеї страшної хвилі. Я знаю Василя нема на світі. Що тоді діялося зі мнов того, ніхто не міг знати, бо мало мав даних, але я сама не знала, бо в мені помішалися всякі вартости. Мій душевний стан міг вгадати лиш той, хто знав-би стан душі моеї перед війнов, за життя Василя,—а того чоловіка не було на світі. Силою обставин, я попала в такий круг життя—серед таких знакомих, якіх я тепер вже цілу купу знаю, як не особисто, то бодай зі слуху—які в світі вчисляються може і до ліпших людий, але які у мене не можуть мати ніякого значіння. Крім оскорблення мого духа і забиття часу, не приносили они мені нічого: і не могла я грати у їх очах блазня. Я мусіла бути чоловіком...

— Ти слухаєш?..—Так, слухаю, кинув він...— Може тобі нудно стає?..—„Ат, ти зараз видумуєш... От я навіть ближче ляжу“...— „Можеш лягти на колінах“... Він ліг. Тінь її капелюха падала йому на лице. Тоді встромив ноги брутально через межу у цвітучу гречку, проломивши два невеличких коритарики, помостився трохи, заспокоївся і почав думати про батька, що десь певно зараз там у дома ходить по пасіці... Пчілки гудуть як ось тут на гречці. Може думає, де його син... Звернув увагу, що вона не читає... Сказав: „вже примостився“... тоді вона почала далі монотонним м'ягким голосом виливати свій давній жаль, майже механично, так як сонце лляло свою теплиню на його ноги, придушуючи їх, розварюючи. Зелені вуса колосків шелепіли мов коники над стінкою, або на межі. А її голос вів:

— Навіть у їх очах чоловіком посьміховиська з себе робити не люблю... Я жила так, що ніхто не знав мого великого погрому, дез'організації мого життя. Ви прийміть се так, як було—я не винна тому, що Василя вважала за великого чоловіка. Нехай се буде мій індівідуальний, мій суб'єктивний погляд, але ви прийміть так, як оно було і є, що я уважала і уважаю тепер, що Василь вродився тим великим чоловіком, генієм людськости, який мав так много для поліпшення нашої суспільности зробити. Як болючо, як прикро було мені нераз, який бунт піднімався у мене, коли я нераз від тих маленьких людий чула невмістну до себе гадку“...

Вона спинилась і важко зітхнула, дивлячись крізь свої оку-

ляри в золотій оправі є під низенького лоба на каракульки свого листа... „Ти є перший, кому я рішилась відчитати цього листа... один ти можеш мене зрозуміти“. Хотіла далі читати, але він нічого не промовив. Тоді поклала листа на траву біля себе, щоб обмінятись з ним думками... Подивилась: він спав. Тоді зітхнула, тихенько пригорнула голову його до своїх грудей, нерухаючись, як сиділа, перегнулась над ним і так само тихенько поцілувала в лоб.

— „Бідненький... зморився“... промовила...

Недописаний лист зоставсь і не дочитаним.

6 липня 1920 р.

III.

ЛУЗЕР ШТЕЙНБЕРГ.

(Це оповідання написане на підставі дійсного факту. В ділі Подільського Губерніального Жандармського Управління за 1916 рік по описі № 21 на сторінках 656—660 включно знаходиться справа Лузера Штейнберга. Заглянувши якось в Архив Кам'янець-Подільського Державного Університету, я зацікавився ділами Жандармського Управління і наткнувся на це діло і показав архиваріусу П. Боганькому, який видрукував листа с передмовою в Кам'янецькій газеті „Наш Шлях“ в середині травня 1920 року). **В. С.**

В селі Непоратово, Хотинського повіту, в Бесарабії жив собі еврей Лузер Штейнберг, який закінчив хейдер, але на равина не довчився і став собі звичайним крамарем. Працював цілий тиждень, що суботи їв ґуґіль, їздив частенько в містечко Калюс Подільський на богомілля й у вільний час дуже любив читати біблію. Вірив у Месію і чекав його якось особливо натхненно. Мав діток гарних, слухняних. Молодший синок Меер, що мав 18 літ давав тепер приватні лекції по еврейських домах. Зараз він гарно заробляв у місті Скурянах і кожна допомога батькам від їхнього сина додавала великої радости. Лузер Штейнберг бажав, щоб людям було добре і особливо печалила його гірка недоля свого народу. Ще в 1915 році він написав було листа до Державної Думи, в якому росповідав, що евреї ображені бо їм не дають рівноправ'я, хочуть вчитись, а їм як евреям немає доступу в школи. Але цього листа начальник Калюської пошти затримав і знищив. В почі на 10 червня 1916 року Лузер з великою гореччю в серці ліг, зморений до того ще й працею і швидко заснув. Спав кріпко, навіть почав хропти. Ліг, щоб спочити, виріктись хоч на кілька годин від турбот і забутись в стані подібному до небуття. Нічого не сподівався... Бо чого навіть у сні може чекати змучена, наморена людина? В кращому разі сну, що ти добре їси, на мнякому лежиш, круг тебе гарна природа, добрі люде... Та його сон був не такий!

Рантом Лузер чує начеб то часи пробили два рази а за тим помітив, що кімната освітлюється якимсь ясно-червоним небувалим світлом. Далі помічає, що у правому кутку стоїть старець, лице якого вкрито хвилястими зморшками, так що писків не було видно, тим більше, що три чверті обличчя були зайняті довгою

білою бородою, яка росширившись закрила все тіло і бігла вниз аж до самих білосніжних панчіх.

Лузер злякався і одеревянів, про те оглянув того старця з голови до ніг. Через кілька хвилин старець роскрив свого рота, де був кусок полум'я замісць язика і почав говорити до Лузера по древне-єврейські:

— Не бійся, мій сину. Від Бога прийшов я. Через кілька літ почнеться епоха пророцтва і ти будеш першим пророком. Я вдихну в тебе нову душу і новий ідеал. Твоя дочка буде жінкою Імператора. Держав багато не буде, лишень єврейська імперія і російська та ще кілька инших держав. Ти будеш Імператором в Гебреї, а твій шурин високородний Олексій Миколаєвич — Імператором Россії. Ви будете довго жити в мирі і згоді. Згодом, як пройде багато літ, буде іще одна війна і тоді зникнуть всі инші держави—залишаться лишень дві ваших. Твоє ім'я буде с теперішнього часу — Бен-Арієль. Не турбуйся і не думай, що це сон. Тепер скажу тобі ще один секрет про теперешнього Імператора Росії. Тільки цього не відкривай нікому крім неї. І щоб при цьому нікого присутнього не було... Це те що він її зраджує і його треба вбити. Бувай здоров, спокійний. Виконуй.

Коли Лузер прокинувся,—він не знав що робити с переляку, бо не знав, що з цього вийде. Прокинувся весь трясучись, але нікому не сказав про сон. Він звичайно сам не вірив тому страшному для нього снові. В ногах відчував біль, вони нили і сам зблід. Про те терпів, і навіть того, нікому не казав. Весь час бачив старця з милим виразом очей і чув його слова. В ніч на 12 червня старець знов явився і запитав, чому Лузер не виконує. Лузер запитав старця: „Як же це зробити"? І потім додав: „Я боюся". На те старець сказав: „Тобі треба лишень про це листом повідомити і тоді прийдуть до тебе за секретом".

Знову Лузер прокинувся, трясучись усим тілом, знову терпів і мовчав. Але думки його переслідували і картина майбутнього царства єврейського так привабливо малювалась перед його духовним зором, що він почав вірити в таку можливість. Так пройшло шість суток, про те він вагався відкрити кому-небудь свою тайну. На сьому ніч, як тільки він заснув, чиясь рука його розбудила. Лузер зіскочив с постелі і опинився серед великого полум'я. Кругом стояли: той самий старець і люде з роскинутими крилами. Він зрозумів, що це янголи.

Дуже перелякався і хотів було кричати, але його горловий катар ще збільшився і не дав протягнути й звука. Скоро він почув знову:

— „Чому не виконуєш? Ти ризикуєш життям. Я — Давид Гамайлех. Я посол Божий, і ти повинен слухать мене й вірить. Не лякайся мене так. Я прийшов до тебе не по душу, а віддати наказа, щоб ти виконував. Круг мене янголи. Коли встанеш ранком не думай, що то сон, а ось тобі і знак".

Старець звернувся до одного з янголів з якимись словами і той зловив Лузера за руку. Відчув страшенну біль в руці. Янгол скоро випустив її кажучи: „Костомаха вже зломана". Потім опалив коло тієї кості якоюсь новою фарбою. Скоро Лузер прокинувся, але залишився в ліжку і заснув ще аж перед ранком. Відчував себе хворим. У кості його руки була ломота, а коло себе знайшов

бутельчину з якимись ліками Лузер хотів зараз же росповісти про все окружаючим, але пригадав останній наказ Давида Гамаїлеха: „Не говори нікому про це нічого“, і не сказав. Від боязни трусу не сказав.

Ходив мов прибитий цілий день, а у вечері сів і написав листа.

„Шановна Редакціє „Київської Думки“. Я зветаюсь до вас з проханням перечитати мого „дивовижного“ листа і порадити мені, що робить“. Далі він виклав всю історію своїх снів і при кінці написав: „Не вважаючи на наказ старця мовчати довше терпіти не можу і звертаюсь до вас за порадою. Це ж не шутка коли залишився знак, ця бутельочка ще й досі є в мене. Бог його знає, чи він мені правду сказав, чи ні, одначе звертаюсь до вас і прохаю вас: коли дійсно це може здійснитись, то дайте мені писану і скору пораду, що мені робить. З нетерпінням жду відповіді. З цілковитою пошаною (по переіменованню Давида) Бен-Аріель. Можете відповідати на таку адресу: містечко Калюс Подільский, село Непоратово Лузеру Штейнбергу для Невідомого. Поміркувавши трохи ще приписав! хай читає лишень один Редактор“.

Листа вложив до коперти, осторожно заліпив, лизнувши раніш по гуміарабику язиком, і написав адресу. „До Редакції Київської Думки. Київ. Дуже потрібний лист“.

Сам одніс до містечка Сокуряп і кинув до поштової скриньки. Чекав, як явлення Месії відповіді з Київа. Але її чогось не було.

Раптом, як з грому спало. Явилось два жандарми до нього на село, зробили трус, потім допит, при чому кілька разів ударили по обличчю, насміхаючись: „Бач, сволоч, снить еврейським царством... Ось ми тебе“... І забрали Лузера Штейнберга. Лист дойшов до Київа та замість редакції попав в контр-розвідочний відділ IX армії.

25 вересня 1920 р.

IV.

НОВІТНЯ КАЗКА.

Їй на спомин.

МАЛЕНЬКА ПЕРЕДМОВА.

Казка про царя вставлена в твір лише як головний момент, що змінив одні нюанси почуття на другі. Вставлена як вставляють наприклад вірш або уривок твору. Крім того, казка походженням зі сходу як народній твір була вже мотивом в західно европейської літературі, але в українській літературі досі здається не зустрічалась. *В. С.*

За що я вас люблю так, весняні ранки?

Инші люблять вечір, місяць, ніч... Мені червоні ранкі милі... Вони будять... Вони міцні. Іх штрихі тверді і категоричні. Вони наче з червоної міді. Ось земля, трава, дерева, далекі будинки,— все одягається мідяно-блискучими шоломами. Хіба це не краса?

Ще й через те люблю червоні ранки, що червоне проганя

темноту ночі. Хворі, журливі вечорі,—це сімвол уміраючого старого миру, гарного почасти, але... туди йому й дорога. Через те пролетарі беруть собі за сімвол Ранок, Сонце,..

Запалав, розігнав тінь. Хори пташок піднялись, кричать ворони літаючи по провалі, а внизу шумить по камінистому ложі Смотрич. Я на горі. Мене і дівчину, що гуляє зо мною, черкає сонце. Низ темний і лише другий бік річки так само горить. Там вовтузиться купка дітей. Вони хочуть обмочити ноги хлопчикові. Взяли під пахи і несуть над річку. Хлопчик репетує...

Коло мене грається гурток дітей. Вони з захопленням дивляться на той бік. Відчувають так, немов самі приймають участь.

„Та лучше його“... „Тягни до гори“... „Відчепи руку“... бо хлопчик борсаючись і плачучи захопив одного по дорозі, що був у стороні. Нарешті піднесли. Не вдержались, щоб лишень умочить і всі шусьнули в воду. Кинулись врості́ч назад на сухе. А винуватець мокрий піднімається з води і рівно гуде, як голуб.

Сонце позолотило бризки...

Моя дівчина, що йшла поруч зо мною з одинаковою увагою дивилась і на одну і на другу групу дітей. Потім нахмурилась. Вона була вразливою... Промовила: „І вони вже почали страждати“...

— Чого саме?—запитав я.

— Хлопчик страшенно ображений... Слухай, він затіх... Але як він нервово йде... Вже мучить його жадоба помсти, гнів... Хлопчик мов пружиновий, дійсно, нагнувся, схопив камінця і влучив ним одного з тих, що його несли. Той заскавулів і присів. Хлопчик почав утікати спотикаючись, бо мокра одіж його в'язала.

— Можливо, що і в дома їх ще каратимуть за це, — продовжувала дівчина.

— Ет... Дивись на ранок краще... Від самих людей залежить не робити собі страждань. Цім дітям розвага... Старші-ж можуть їм додати горечі... Той кирпатий казав: „Хоч бути щасливим— будь ним“.

— Але-ж ціла історія Людскости — ланцюг страждань. З дитинства вже починають страждати,—стояла на своєму дівчина і хотіла доказувати далі. Я боявся що ранок мій пропаде, коли близько торкнуся цієї теми. Я спинив її і сказав:

— „Зараз я можу слухати лише казки, чи то Природи, чи то твої. Хіба не казку оповідає зараз сонце і весь мир? А ти хочеш, щоб я слухав послідовні докази і висновки. Багато є такого, що краще дається зрозуміти душею, аніж розумом. Я зараз не годен, не хочу розуміти умом. Навіть глибока фільософія часами лекша для серця ніж для голови. А про страждання людськи“... Вона перебила.

— Тоді — слухай. Я розскажу тобі казку... Не пам'ятаю де її почула... Але гадаю, вона змінить твої думки.

Був собі на світі цар богатий і розумний. Захотів він знати історію людського життя. Для того він почав скликати до себе мудреців із цілого царства. Зійшлося тридцять мудреців найславніших в світі. От цар їм і каже: „Той буде братом Мудрости і стане вище мене, хто складе мені історію людського життя“. Порадились між собою тридцять мудреців і сказали, що це зробити вони зможуть лише всі разом. Цар згодився, відпустив їх і почав ждати.

Через тридцять літ зійшлися ті тридцять мудреців і принесли тридцять величезних томів написаних книг.

„Це є історія людського життя“,—сказали вони царю...

Цар мав у той час уже більше як шістдесят літ. От він і каже: „Не встигну я ті книги прочитати до своєї смерти, бо вже застарий... Напишіть мені коротшу“.

Мудреці розійшлись, а через десять літ прийшло лише десять з них і принесли десять книг. І це було забагато читати царю. Він і каже мудрецям: „Не встигну і цього прочитати. Іще скоротіть“.

Через три роки залишилось в живих тільки два з усіх тридцяти мудреців. Решта померла. Вони принесли царю одну спільну книжку. Заслаб і цар і був уже при смерти. Закликав тих двох до себе та й каже: „Я вмираю. Умру і не знатиму історії людського життя. Даю вам строку на три дні. Ідіть і скоротіть так, щоб я ще устиг прочитати... Два ветхі старці пішли од царя, а через три дні вернувся лише один назад. В руці він мав клаптик паперу.

„Читай“,—сказав цар. І останній з тридцяти мудреців скрипучим тихим голосом прошамотів: „Людскість родиться, страждає і вмірає“. Тількі всього і сказав. Через кілька хвилин цар умер. Міг умерти спокійно, бо знав уже тепер історію людського життя.

Дівчина скінчила казку...

Думки бродили в голові...

Людина мов той цар впродовж цілого свого віку стремить обняти людське життя, а воно таке просте... Страждання. Я забув про соняшний ранок... Дітей вже не було над річкою. Сонце почало припікати.

Власне, казка ніяких доказів не дала, але я не міг уже сперечатись з дівчиною, бо серце казало, що та ціла казка є правда.

26 IV—5/V 1920 року.
Кам‘янець.

ГЕОРГІЙ ШКУРУПІЙ.

МИ.

Таке величезне, сіре, засмальцьоване, з грубими чобітьми, що підбиті залізом, що страшенно скрегочуть і цокають іважко стукають, коли йдуть. Таке незграбне, непереможне, що рухається з громом і рокотом, що може знищити все на своїм шляху, що дивиться такими великими, голодними очима, що на обличчу його вирубано віками загартовану твердість. Таке жорстоке, таке загадкове, таке щире, такий сфінкс...

О, хіба можна перелічити пісчинки в морі! Хіба можна пригадати всі рисочки „його“ вигляду й характеру! Який закоханий, вертаючись од своєї дівчини, скаже скільки зір на вечірньому небі? Хто розгадає його вечірню, глибоку задуму, його тихість і зачарованість?

Хто ж це такий? Хто це такий дивний і величний?

Ах, який же я радий, який я радий! Як у мене сильно колотиться серце й яким дужим, непереможним я почуваю себе! Весь світ, весь світ одним подихом грудей я зворухну!

Бо „Він“—дивний і величний—це ж „Ми“. „Ми“—це „Він“.

Як я ненавиджу твоє кривляння, маленький, тендітний акторе! Ти хочеш удати „Його“, але ж ти навіть не можеш цілком уявити, що таке—„Ми“. Твої руки білі й ніжні, навіть тепер, коли ти удаєш „Його“! І вони зовсім непотрібні, непідходячі. Як огидно дивитись на твоє випещене обличча! Ху, який ти бридкий! Який у тебе панський голос!

„Ми“.—Таке маленьке, обідране, сіроокє дівчатко з голими, посинілими рученятами, що дріжить, і наче аж танцює від холоду. Худе, гостреньке личенько, скривлені від муки вуста.

Здоровенний з безглуздим, звірячим виглядом чоловік у сірій шинелі. З такими дикими прокляттями й грубим реготом, наче рев звірини.—Це ж „Ми“.

Це ж—„Ми“.—На обличчу смерть. Синці під очима, а очі глибокі такі, блискучі. На щоках тіні, такі сіро-сині тіні, а на вустах всмішка, всіма покінутого, всім байдужого.

П'яний регіт, а потім стогони й ридання, прокляття й скарга, безглузде лопотіння, булькання й хроп. Роскинуте велике, знесилене тіло, і сила в ньому величезна й слабість дитяча.

Це все—„Ми“.

А вдома бруд, як в барлозі тварини, і в душі бруд, і в серці бруд, і скрізь бруд. Той, що б'є з озвірінням гладкого, ситого, ніжного, як солодке печиво, ката, б'є його тільки за те, що він чистий, білосніжний, що він не такий, як „Ми“. З якою насолодою можна вгромити кулака в це пухке обличча! Хто може зазнати такої отруйної насолоди? Хто?

Тільки „Ми“.

Безбожники, невіри, негідники, роспусти, п'яниці, це ж—„Ми“.

Але у „Нас“ є Бог. У „Нас“ є великий Бог! Цей Бог—страждання. Це „Ми“ Йому так старанно молимось. Це воно так міцно стискає „Нас“ у своїх руках, запрацьованих.

Ні одна ідея всесвіту не може виправдати „Наших“ страждань. І хіба є така ідея, котра б спинила їх? „Ми“ зі всім згоджуємось, і ні з чим не згодні. Навіть з самою правдивою правдою „Ми“ тільки згоджуємось, але все ж таки не згодні. Правда є тільки в стражданню. Це той Бог, якому „Ми“ та. старанно молимось, і який стискає „Нас“ у своїх руках запрацьованих.

Я ненавиджу тебе, панно, ніжна! Ненавиджу твої панські рухи, твою панську балачку й вихиляси! Ненавиджу твою блискучу одіж, твої слова, погляд твоїх лукавих, панських оченят! Я знаю, ти почуваєш, що я твій ворог, що я твій смертельний ворог, і ти боишся, що закричу: „Стій! Скидай ці маленькі черевички з своїх ноженят, я віддам їх моїм дітям для забави! Скидай ці футри, лисиці, еноти, скидай це блискуче вбрання, твої діямантові перстені й сережки, я віддам їх своїй коханій! Вона буде сміятись разом зі мною одного синього, зоряного вечора, й блиск діямантів буде всміхатись мені в її темних мерхочучих очах. Скидай і візьми це латане, холодне, брудне манаття!

Ніжні, панночки, ви боїтеся, що це скажемо „Ми“. Ви боїтеся, що „Ми“ доторкнемося до вас своїми чорними, заскорублими руками. Ви боїтеся, що „Ми“ нахабно скажемо: „Ми“ хочемо вашого кохання! „Ми“ ще ніколи не зазнавали ласок ціх ніжних, білих рученят. „Ми“ ще ніколи не пили поцілунку ваших рожевих вуст. Він мабудь такий солодкий і отруйний, такий гострий, як біль від укусу оси. О, ні! Ваше кохання буде для „Нас“ тільки занадто солодким, аж нудним цукерком. А від обіймів ваших рученят буде тісно, як в залізному колі.

Ах, як я ненавиджу вас! Які мені огидні ваші випещені, благородні обличча! З якою насолодою я загріб би вас своєю твердою, як криця, рукою, і як би я здушив, потрощив вас—тих кавалерів з благородними постаттями й обличчами, й паній у великих капелюхах і блискучій одежі, що сидять там, в тих льожах, у м'яких фотелях!

А, хто ж це може зробити?

Тільки „Ми“.

Хто почував ласки землі,—ласки наших дівчат? Їх грубі руки можуть бути такими ніжними! І обіймаючи коханих, наче поринаєш у хвилясте море, наче обіймаєш всю землю, весь світ. Хто почував таку довічну насолоду?

Тільки „Ми“.

„Ми“. Така сіра, незграбна сила. Чорні величезні хмари з громом і блискавками. Ураган, коли сильний „Наш“ гнів. Сміливий, гарний хлопець з зухвалою мовою. Вогонь і кров.—Це ж „Ми“.

Хто має такі жилаві руки, що можуть строщити все.

Тільки „Ми“.

Ах, який я радий! Яким сильним, не-переможним я почуваю себе. Я можу одним подихом грудей зворухнути весь світ. Бо хто ж це такий дивний, велетенський і величний.—Адже ж це „Ми“.

Жовтень 1920 р.

В ЧАС ВЕЛИКИХ СТРАЖДАНЬ.

(Клаптик записів хворого чоловіка).

Так... Примусили мене покинути світ, людей, зачинили в якійсь сірій кімнаті й думають, що лікують. Нехай собі думають, мені се не шкодить: я завжди мав і маю свій власний світ, своїх близьких людей, що оточують мене, розмовляють зі мною, й що з ними я ніколи не можу розлучитися, навіть, коли б захтів. Нехай думають... Я все своє життя щось шукав; мені здається, що я шукав щастя, звичайного людського щастя. й одного разу мені навіть здалося, що я знайшов його. Чи ж здалося? Але воно втікло від мене, втікло з самих рук, втікло, як і завжди втікало. Мабудь нема щастя на землі; тут тільки якийсь відбиток його: покажеться й розпливеться в повітрі. Але мусить же воно бути десь, адже мусить. Вони забрали мене від життя, але все життя тут передо мною... Я бачу його, вірніше, я живу їм знову й знову є воно для мене живішим, ніж сама дійсність! Ось воно само стає передо мною, примушує жити ним, я навіть не можу відігнати, не можу спинити його!..

Ось тепер я сиджу в театрі в дванадцятому ряду близько стінки, а недавно був на війні. Наді мною висить якийсь величезний малюнок, але його розглядіти неможна, бо ще нема електрики, а залю освітлює лямпа, що стоїть на сцені. І навіщо закликати людей до театру, коли нема світла!

Напівтьма... багато людей... смалють цигарки... червоне світло від них, то спалахне, то знову ледве-ледве жевріє... Чути сміх, балачку... Хтось позаду вже б'ється й голосно лається поганими словами... когось заспокоюють... Багато, багато шапок, білі хустки... На сцені раз-у-раз з'являється чоловік з цвяшками й молотком у руці й знову ховається за завісою... Немов у сні, все так швидко міниться.

А мені сьогодні вночі снився дивний сон...

Стою я серед широкого—широкого степу, а передо мною в'ється шлях довгий, безкраїй. І степ той якийсь пустельний, без одної травиночки, наче сонцем випалений, чим-сь побитий і пилу-пилу на ньому! А я стою на сім степу й нудьга мене бере, так міцно хапає за серце, що степові кінця-краю нема. Враз налетіло багато-багато гайвороння, вкрило весь степ і зробилося чорно, наче в ночі. Се мене спершу вразило, бо звідки взялося стільки сього гайвороння, але потім знову чогось мені сумно стало й нудьга стиснула серце. Бачу вже зробилася справдішня ніч. Високо на небі місяць і зорі сяють й стільки того сяєва, що я топлюся в нім... Мені стає душно, се сяєво ллється мені в рот, в очі, в ніс, у вуха, в голову, я починаю заливатися... Дивний сон якийсь, добре, що прокинувся, бо страждання якесь, а не відпочинок.

От знову починають мене мучити згадки... Не знаю, що з сього буде... Адже нічого не буде тут... Тут... навколо мене сірі муровані стіни. Тільки нудьга починає їсти серце... так їсти... Значить знову припадок буде. І сі згадки з такою яскравостю, з такими маленькими рисочками—подробицями з'являються передо мною, і се передчуття, що щось буде... щось буде... О, се цілком вірні ознаки!

Так завжди в мене. Як тільки має бути припадок, згадки, наче зграя ріжних птиць, налітають на мене, наче листя в осени сиплеться. І передчуття якесь охоплює душу, що щось буде, страшне таке... неминуче... Воно зараз встає передо мною, наче якась імля, що розгорнеться й відкриє щось страшне й сумне до розпуки.

І що се вони не починають вистави? Адже пора уже! А люде такий гвалт підняли! Починаю розглядатися. Біля мене сидить якась вродлива дівчина й обличча в неї знайоме—знайоме, тільки не можу згадати, де я її бачив. У неї дуже гарне волосся, така гарна зачіска, а личенько трошки бліде, чорні оксамитові оченята так приємно поблискують... Де я її бачив?

Далі, коло грубки, притулюючись до стіни, сидить на підлозі маленький хлопчик, тримається за живіт і тихо-тихо стогне. Біля дверей великий натовп, швендають якісь панночки, якісь хлопці чіпляються до них, кажуть дурниці.

— Ти чого тут сидиш?—сердито звертається кремезний чоловік до хлопчика, що сидить коло грубки.

— Я дядечку... У мене живіт болить дядечку!—несміливо й з притиснутим стражданням одповідає хлопчик.

— Ги-ги-ги-ги!—сміються парубки—Чого ж ти сюди прийшов? Живіт лікувати? А ну, Семене, будь за бабку повитуху!

Ги-ги-ги-ги!

Здоровий парубок з накинутим на плечі сіряком, у чорній, смушковій шапці на бакир, з засмаженим, порепаним видом, схиляється над хлопчиком і заскорублими пальцями ляскає його по череву.

— Е, та в його тут, як у тарабані!.. Мабуть, що й цуценят не буде!..

Хлопчик дивиться на них великими, переляканими очима, з болем здрігается й знову тихо-тихо стогне.

— Ги-ги-ги-ги!—сміються парубки.

— Та не чіпайте його!—звертається до них дівчина, милосердо дивлячись на хлопчика, й мабуть наймичка з якогось панського будинку.—Бачите, який маленький, та ще живіт болить. От ще бельбаси!

Недалеко біля них сидить якийсь товстий добродій з годинником і ланцюжком. Він пильно дивиться на парубків, тихо сміється від чого підстрибує його гладке черево, й нарешті втручається в розмову.

— Він, бідненький, мабуть багато курки з'їв й от вона...

— Він напевно зовсім нічого не їв!—перебиває його наймичка.

— ... От вона й кудкудаче в животі!—сміється добродій з черевом і ланцужком.

— У тебе білет є?—знову сердито звертається до хлопчика, кремезний чоловік, з програмками в руці.

— Є, дядечку!—хлопчик починає шукати між своїм ганчір'ям, довго не находить білета й нарешті показує його.
— Добре!—буркає чоловік—Та не пустуй лишень, бо все їдно викину звідси!
— Та я нічого, дядечку!—горнеться хлопчик до грубки.

Я встромляю руку в кишеню; у мене під рукою щось шепорить: я намацую багато-багато паперу... Встромляю руку в другу кишеню й там багато паперу, і так по всіх кишенях... Се кров, думаю я... Се людська кров... Се гроші,—багато-багато грошей... А він маленький корчиться з голоду там під грубкою. Дам йому. Хай нап'ється людської крови, бо з його люде вже випили... Хай нап'ється... Бідний він!

— І як тобі не соромно, ти ж ганьбиш своє „кашне"!—звертається дуже нафарбована й напудрована панночка до хлопця підлітка, що схилив трошки голову й глузливо дивиться їй у вічі.
— Ти ж ганьбиш своє „кашне"! Таке гарне „кашне"!—говорить вона переконуючим голосом.
— Та він звощик!—перебиває її другий хлопець підліток.
— Брешеш, собака ти! А ти забув, що твій батько злодій: украв коняку в хазяїна?—вже лається перший підліток.—Забув, як його спіймали, та били? Рудий ти!
— Ша, кіндер, ша!—заспокоює його панночка.—Ще поб'ється чого доброго. Годі вам лаятись!
— А чого він гавкає, що я звощик! Який я йому звощик! Його батько у нас дворником був!

... Неодмінно треба віддати йому всі гроші, що в сій кишені: їх багато, йому вистачить. Тільки, як се зробити? І чого се моя сусідка так дивиться на мене! Де я її бачив? Якось ніяково давати йому гроші, щоб вона бачила, бо ще подумає, що я хочу похвастати. Ну, все їдно...

— Хлопчику!.. Хлопчику, йди лишень до мене!
— Е, покинь свій живіт, Миколо! Чуєш, тебе товариші кличуть!—став смикати його той парубок, що раніш ляскав по череву,

Всі подивилися на мене.

А в мене обличчя досить гарне, тільки дуже сумне, з невеликими чорнявими вусами, з борідкою. (Тепер у мене обличчя поросло великим волоссям—колючою бородою). Очі в мене сірі, великі, гарні, а сум з них ллється густим промінням як... як ллється дощ в осени нескінчено... Хто се сказав? А, пам'ятаю, се вона—Галя. Адже ж все пам'ятаю! Мабуть тому парубок і покликав хлопчика, що в мене таке сумне обличчя, що на ньому сама нудьга намальована...

— Що, дядечку?—спитав мене хлопчик.
— Ти мабуть їсти хочиш, синку?—відповів я йому ласкавим голосом.

Він подивився на мене, немов здивовано, немов з якимсь захованим питанням. Мабуть подумав: чи я жартую, чи правду кажу.

— Еге, дядечку!—якось невпевнено прозгучав його голос.
— Ну, то на тобі, синку!—я встромив у кишеню руку, витяг багато-багато грошей і положив їх на простягнені рученята хлопчика, що чогось швидко-швидко стали тремтіти.

Враз всі затихли.

А на очах у них промайнув якийсь вогник, наче блискавка. Мабуть такі вогники світяться у відьмів і чортів, коли вони сходяться на Лисій Горі й бачуть та п'ють кровь... багато крови...

Я знову встромив руку в кишеню й витяг пук грошей. Рученята у хлопчика затремтіли ще сильніш. Він якось невпевнено подивився на мене, мабуть думаючи, що я божевільний; потім на його лиці промайнуло щось хитре, лукаве, заховане десь далеко в душі. Я ще раз встромив у кишеню руку... Хлопчик роззявив рота й гроші полетіли на підлогу.

— Та, тримай, тримай!—почулися голоси... хтось згинався, підіймав гроші, сунув хлопчику в кишені...

Але він вже не дивився на мене, з його обличчям робилося щось незвичайне; було видко, що на нім запанувала якась таємна думка. Раптом він схаменувся, шарпанув, як добрий кінь і зник в юрбі. Хтось голосно закричав щось; пролунав голосний регіт; всі здивовано приглядалися до мене.

А я?.. А мене вже охоплює нудьга все міцніш і міцніш—як зараз. І що воно буде? Кілька ясних малюнків з минулого, кілька реальних натяків од дійсности й вона виллється, залле всіх, як залива.

Коли це щось блиснуло й загасло, а в повітрі розляглись оплески й навісні крики.

— Світло-о-о!

Се вітали електрику, яку так довго чекали... На мене вже не звертали уваги.

Але перед моїми очима в сю мить блиснуло щось ще яскравіше і грюкнув якийсь глушний грім. І враз я побачив, як коні, що везли гармати стали навспиньки, в повітрі запахло смалятиною, а по шляху, де ми їхали, проскакав вершник, як скажений, з під копит так і сипались искри...

— Сті-і-і-ій!—кричав він, як божевільний.

— Поверта-а-ай наза-а-ад!

Щось знову грюкнуло ще ближче, ніж раніш і великі грудки землі полетіли високо вгору. Кінь метнувся в бік, а я ледве втримався на ньому.

— Гарма-ати впере-ед!—кричав той же голос.

— От нечиста сила!—лаявсь якийсь салдат—Яке страховисько!

І знов грюкнуло зовсім близько, вгору полетіли тріски й шматок колеса. Знаряд влучив у гарбу; коняка стала навспиньки й грьопнулась об землю, наче непритомна; вбило одного вершника.

Мені стало моторошно.

Серед війська зробився великий переляк. Салдати з поганою лайкою били коней і завертали їх назад, а коні лякалися, ставали навспиньки, перекидали гарби. Чотирі коняки з гарматою погнали навпрямки через степ, вершники з диким лементом доганяли їх, якийсь салдат з переляку біг за ними пішки, а торба на його плечах кумедно підстрибувала й теліпалася влад. Перший вершник гасав, як скажений і ревів слова команди—се ще більш піддавало переляку. Тільки мій недавній знайомий у гарних жовтих чоботях, з якимсь хижим обличчям, спокійно й якось байдуже дивився на пригоду.

— От бісової віри...—він погано вилаявся.—Чого він ганяє, як божевільний!..—і знову погано вилаявся.

Нарешті, всі завернули назад, а я задивився й зостався позаду. Знаряди лягали на шлях і глушили своїм грюком, обоз і кухні жалібно брязчали. (Мені чогось не вистачало повітря, нудьга наче перед смерттю стиснула серце й само воно затріпотіло, як спіймана пташина, швидко-швидко так...).

»Ну чого?—питав я себе.—Уб'є, то вб'є, хіба не все їдно!«

Але серце не слухалось, воно тріпотіло ще дужче; так і кортіло стібанути коняку що-сили й з голосним, страшним лементом тікати світ за очі. Проте було соромно самого себе й я силкувався бадьоритись, стримував коня, примушував його йти кроком, уявляв собі, щоб я почував, коли б мене було зараз убито.

»Ну чого?—казав я собі,—Чого боятися? Адже нічого страшного нема. Ну вб'є... Сильно вдарить у голову або груди, я схилюся непритомний з коня, впаду горілиць на землю, розкинувши руки, а кінь почувши, що вершника на ньому нема сумно-сумно заїрже, вернеться назад, схилить наді мною голову, понюхає мене й знову так сумно, та тихо заїрже... А я? Що буде зі мною?—уявляв я собі. А я буду непритомний лежати на землі й кров тонким струмочком буде збігати з грудей на землю. Моя душа, як що вона є, підійметься й полине високо-високо до неба... А, як що її немає?—питав я себе. Ну що ж, тоді лежатиму непритомний, спокійний—без жадних-жадних почувань!«

І мозок здавалося вже перемогав серце: все так добре вирішив. Але воно знову тіпалось і кричало, як божевільне: „вб'є... вб'є!“ А передомною неподалець знову сильно грюкнуло й грудки землі полетіли до неба, аж світ потьмарився... я з'їхав зі шляху в долину й надав коню хода. Вітер так і засвистів у вухах, а кінь, наче почуваючи смерть, біг, як скажений. Трава під його копитами зливалася в зелений, швидко-бігучий килим, а степ вернувся навколо мене.

Пройшов який час і вдалені забіліла хатка й садочок. Припинивши коня, я став роздивлятися. Тільки тепер я вільно зітхнув і став роздумувати, що буде далі. А повітря було таке приємне, запашне; трошки пахнуло морозом, бо се був чудовий весняний ранок і вітрець, що ледве подихав, приносив ніжні пахощі відти—здалека, де біліли дерева всипані квітом, де стояла біла, привітлива хатка.

Незабаром я під'їхав до неї. Перше за все я побачив зломану браму, що ще ледве трималася; прив'язавши до неї коня, я зайшов на двір, звідки на мене зразу глянуло пусткою. Навколо було тихо-тихо, наче все вимерло. Клуні й комори були відкриті й вітер тихо гойдав дверима; в хаті теж не було нікого. В першій кімнаті на стінах висіло багато малюнків, якісь портрети, посередині стояв стіл, а біля стін: шафа, тапчан і кілька фотелів. В другій кімнаті був великий розгардіяш: по підлозі було понакидано якесь шмаття, валялись поперекидані стільці, а біля стіни стояв чорний політурований фортеп'ян. Було видно, що хазяї нахапцем покинули господу, але се було давно, бо пил товстим шаром притрусив усі речі. А в заяложене вікно настирливо лізли молоді, свіжі гілячки з пишним білим квітом і наче шепотіли щось сумне, дуже сумне... Усе пам'ятаю, бо воно запеклося в моїм серці!

Так... Так... Я пам'ятаю все... все... Я не можу не пам'ятати. Не можу! Воно встає передо мною й летить, летить невинно, нескінченно й все скорішний.. скорішний... Аж плутається все, рветься, як гнила нитка, але знову відкись береться, зв'язується й летить... летить...

Я знаю... я знаю, що я людина проста—зовсім проста, але чомуж ся нудьга так мучить мене? Чому вона не мучить инших таких же, як я, навіть більш делікатних—шляхетних? Адже я зовсім проста людина, а на мене все їдно завжди звертають увагу. Чого? Може тому, що від мене тхне сією нудьгою? Ха! Коло мене ніхто не може пройти, щоб не помітити моє сумне обличчя.

Пам'ятаю, одного разу на мене подивилась незнайома мені, дуже весела панночка і раптом очі її змінилися, вони стали сумними-сумними—в них відбилась уся моя нудьга... Значить моє обличчя робить враження, тільки я сам якийсь байдужий, безвільний. Ні, не правда! Иноді я зовсім не байдужий, я прагну життя, прагну щастя, я починаю щось шукати, але ніколи не можу знайти й мабудь не знайду до віку.

Напевно, що так, бо сі стіни досить виразно свідчать про се й грати на вікнах чорніють не даремно... Прокляття! Вони кажуть, що я божевільний. От дурні! Але ж я цілком нормальний. Чого вони знущаються з мене? Кілька разів казав се лікарю, а він катюга так приємно всміхається.

— Підождіть, ще трошки,—каже, погостюйте в нас! Такий приємний гість, а там незабаром і додому поїдете!

Треба буде як-небудь переговорити з його дружиною, може вона умовить його. Вона так жалібно й милосердно гляділа на мене, може я їй, хоч трошки до вподоби... О, сі грати! Я вже пробував—вони дуже міцні... Не будь їх, я давно вже був би на волі. А проте, хіба не все їдно, тут чи там! Там я щось вічно шукав і не находив, а тут і шукати нема чого. Один біс!

І як се все сталося? Так швидко, несподівано. А нудьга—нудьга... вона замучить мене! Вона зростає з кожною хвилиною, як зростають тіні від сонця: маленькі, а потім великі й чорні, як осіння ніч... Чом я не слухав мого знайомого, може мені й справді було би краще?

Пам'ятаю, я був ще зовсім юнаком—тільки скінчив ґімназію, але мрій у мене вже не було: вони були розвіяні, подушені дійсностью. І мені дуже смішно було слухати мого знайомого, що радив мені встаткуватися невеличкою „обстановочкою", квартирою в три, чотирі кімнати, бо я ще молодий, а сам він мав п'ять, поступити на яку-небудь дуже корисну посаду й жити собі по панському. Ха-ха! Ні, мабудь, коли б я се зробив, то вже давно повісився б. Отаке вигадують! А спитати їх навіщо їм ся „обстановочка", то напевне не сказали б, тільки очі з дива вирячили б. І які вони всі дурні: живут за-для того, щоб лише добре попоїсти, поспати, поплескати язиком! А між иншим де-які працюють для сього, як ті воли—безперестану й день і ніч. Дивні якісь люде, жити для сього й зовсім не заглядати вперед, або заглядати й все

їдно метою життя бачити все теж! Одного разу я спитав свого знайомого:

— Як ви живете, яка у вас мета життя, ну, наприклад, як ви проводите день?

Він здивовано подивився на мене.

— Ну як? Вранці прокидаюсь, п'ю чай, іду на посаду, обідаю, знову п'ю чай, сплю!

— Ха-ха-ха! Але більш усього обідаєте!

Він мабудь подумав, що я божевільний, бо цілком не міг уявити собі, а що ж іще може бути?

А моє власне життя склалося з одних переконань, що все зайве, якесь зовсім непотрібне, бо цілком дочаснє. Може се й несправедливо, але я переконався, що се так, так, тисячу разів так! Коли я ще був маленькою дитиною, я вже почував увесь сум, усю нудьгу істнування. Може я народився на світ отак з нудьгою, з вічним сумом, з переконанням, що все зайве. Скільки пам'ятаю, я ніколи не був справді веселий; тільки раз, коли я був ще зовсім маленький, я сміявся з нашого гостя, що сів у нас на аркуш для мух, а потім ішов з ним по вулиці. Се було тільки один раз.

Усе моє життя тільки збільшувало мою природжену нудьгу, мій сум. І дивно те, що моя нудьга була завжди без причини, без усякого тла.

Я син бідної вчительки; моє дитинство пройшло серед широких степів, та під сумне кумкання жабів. Жили ми завжди при школі, коло станції, що стояла близько берега багнистої річки й серед широкого степу. Шкільний будинок був дуже великий—як він мені уявлявся—мурований, з великими коридорами, з пустельною луною. Круг школи був сад і чорний двір, оточений великим, червоним парканом.

Вийдеш бувало забраму й перед тобою развернеться степ з великими горбами, ярами, каменярнями. Вийдеш і таким маленьким собі уявляєшся, наче миша! А вітер співає тихо-тихо та журно так, травиця, попалена сонцем, ледве колихається й ніякого руху, наче завмерло все, тільки иноді чується пісня молдувана, одноманітна така, нескінченно журлива...

Або бачиш, як через степ мандрує перекотиполе. Котиться, котиться, потім стане, наче прислухаючись до чогось, і знову котиться, доки не зачепиться за каміння й знову стане. І в одній місці багато збереться їх, наче отара овечок. Вони стоять або рухаються на одній місці, наче щось слухають, немов радяться, а иноді відчепляються й знову кудись мандрують без усякої мети, куди вітер повіє.

Може се степ перелив мені в серце всі свої жалі, всю свою безкраю нудьгу. Може то тіні, що в ночі з тужними риданями й лементом блукають по каменярням, оселилися в моїй душі. А може вона на віки настроїлась сумом під нудне кумкання жабів; може її отруїли гадюки, що сичать між камінням скель і в очеретах багнистої річки...

. . . . . .

Напевне, що так, бо як же инакше?

Кажуть, що нудьга з'являється без усяких причин, без усякого тла. І я теж так само думав, але се неправда... неправда! Нудьга се хвороба серця й душі, тяжка хвороба, бо для неї нема

ліків, нема порятунку. А причин у неї безліч, тільки їх не видно з первного погляду: вони дуже дрібні, вони так далеко містяться в душі...

Прості пахощі квітів иноді можуть викликати нудьгу, і ся нудьга буде довгою, болячею. Вони нагадають щось далеке, давно вже забуте й воно встане яскраво-яскраво, вдарить по струнах серця, відживить загоєні рани, примусить їх боляче бреніти...

О, як боляче бреніти!

А в саду, що був біля школи, росли великі старі акації: понасаджувано їх мабуть штучно, бо инакших дерев там зовсім не було. І, коли вони розцвітались, сад наповнявся приємними солодкими пахощами, сильними такими, але нудними—тоскними.

При школі завжди була стара бабка—сторожиха, що мила і взагалі доглядала за господою. Вона завжди воювала зо всяким чортовинням: всякими духами, привидами, чортами, які звичайно істнували тільки в її уяві. Особливо се починалося зимою. В тій місцевості літо було дуже горячим, а зима холодною; иноді випадав великий, глибокий сніг і тоді починалися ріжні пошесті й хвороби. Я часто бачив із вікна, як по дорозі кудись проносили домовини, часто падав сніг і притрушував їх і голови людей, обличчя яких завжди були тужливими й безнадійними, а у нас у комині сумно завивав вітер на ріжні голоси.

— От, якої виводить!—скаржилася стара бабка. Сумно йому, що чимало людей перевів. От лиха година! От лишенько, люде, як мухи, мруть, і ховати вже нема де!

А я сидів на вікні й уявляв собі, як мруть люде.

»Як мухи, бабця каже... Муха лазить, лазить по стіні заплутається в павутину, зачепиться ніжкою й повисне там. Значить і люде так вмирають, заплутаються й не можуть виплутатись, і вішаються«.

— Бабусю, люде теж, як мухи, заплутуються й гинуть?—питав я.

— Еге, синку! Заплутає їх отой—вона показувала рукою на піч—так міцно заплутає, що вже не вилізти... Ох, вже не вилізти... І мою доньку заплутав... Повісилась вона небога в каменярні. Узяла велику мотузку, зав'язала її круг каменя й повісилася...

А вітер вив у комині й здавалося, що се її донька небога плаче, що не хоче вона вішатись... Стоїть з мотузкою серед морочного каміння й гірко ридає, а не повіситись теж не можна, бо *треба*.

— Цур тобі, пек тобі!—промовляла бабка до печі й хрестила її великими хрестами.

А там ще сильніший завивало, й здавалося глузувало з бабки, бо перед вікнами проносили ще більше домовин. Мені ж сумно й нудно ставало, я не боявся печі, мені иноді любо було слухати, як вне там; тільки, як згадаєш, що воно плутає людей, то злість і ненависть так й охопить душу.

— Треба, треба було їй небозі вішатись... Коли б се я була, то теж повісилася б. Така мабуть доля, таке її щастя... О, неможна уникнути долі... об'їхати її... неможна... неможна...—далі бабка щось швидко-швидко шепотіла вустами, що неможна було розібрать її.

Предо мною поволі виплывала ся жасна доля. Я завжди бачив величезну каменярню з великими скелями й морочним камінням, і там навкруги висіли мотузки...

— Що се таке доля, бабуся, се каменярня?

— Так, синку, се велика—велика каменярня, вона счаста придушує своїм камінням людей, що працюють там, що все своє життя борються з нею. Але ся боротьба марна... цілком марна...—вона безнадійно махала рукою.

— От учора була дівчина, сьогодні вже нема... Ох, вечорниці, вечорниці!.. Достали десь лямпу, нафти... Перекинула на себе й згоріла... живцем згоріла...

— І се теж доля, бабусю!—зацікавлено питав я. І лямпа се теж доля!—дивився я на нашу лямпу.

— Теж доля, синку. Вона усюди... куди не подивишся... усюди... В усіх річах, синку, скрізь сидить і тільки чигає на тебе .. Чуєш, синку?—вона показувала на піч, то вона там виє... то вона... Се, щоб люде завжди пам'ятали її... знали, що вона не спить... Вона вночі не спить ..

Мені ставало боязно, бо я вже не міг умістити сю долю в моїх думках: вона була безмежною, а в печі щось шапортіло й плакало журно та безнадійно.

Переді мною завжди встають вспомини мого життя, покажуться й зникнуть, і знову виринуть з темряви минулого, давно забутого, але вони не заспокоюють мене, ні, вони надають мені суму, переконання, що все—якесь зайве, непотрібне...

— Життя—се великий іспит!—казала бабка. Воно дає людині силу боротися там...—вона показувала кудись удалечінь—там... Воно навчить людину не боятися нічого-нічого, бо воно страшніший, ніж там...

— Ні, бабусю, там... страшніший! Я там... боюся, тут—ні!—казав я переконаним голосом.

— Не кажи так, синку! Ти не знаєш; там... доля, там... людина. З'єднається з долею... А, знаєш, сьогодні в клясі знову були поперекидані лавки...

Вона завжди морочила всім голову, що вночі в клясі хтось перевертає лавки, але навіть й я їй не вірив.

Одного разу вночі ми почули страшенний грюк, якесь хряскання, хтось далеко-далеко кричав... чути було тупіт ніг—десь зловісно вили собаки й гавкали наче в кожну хату позалазили злодії, здавалося, що все се робиться в клясі. Вранці ж ми узнали, що річка зірвала великий міст і залила луки. З того часу я вже ніколи не вірив бабі. Про все у мене були свої власні думки. Я стільки бачив біди в свої літа, що тільки дивувався навіщо живуть люде й нудьга вже навіки охопила моє серце.

Ненька моя... я її завжди буду пам'ятати. Вона своїм видом наддавала мені нудьги, вона була дуже нещасною, доля її образила її серце й душу знівечила. Счаста, коли квітнули акації, я сидів біля відкритого вікна, в кімнату лилися приємні солодкі пахощі, а мені робилося гірко й нудно й я сумно плакав.

Мати в мене була дуже гарна, трошки худенька й молода-молода... зовсім дівчина, й коли я плакав вона голубила мене й теж чогось плакала, а я горнувся до неї... О, як я горнувся... А вона плакала й казала:

— Любий мій, янголятко моє!

Цілувала, а потім сумо, замисливишись:

— Самотні ми з тобою... так, самотні...

Незабаром я побачив, [illegible] вона дуже змарніла, засмутилася, а потім її положили у домовину з простих дощок і теж понесли кудись, а я без шапки плентався за ними по снігу й голосно ридав. Нудьга, як клешнями стиснула моє серце... я кричав до розпуки... Потім я нічого не пам'ятаю...

Се був мій перший припадок. Опісля вони повторювалися дуже часто й перед ними у мене завжди з'являлося передчуття страшного, неминучого...

Прийняв мене до себе якийсь лікарь, бо в мене не було родичів: після смерти матери я зостався самотним.

Пам'ятаю, я часто сидів з його донькою на лавці й слухав, як сумно в болоті кумкають жаби. А домовини так і рябіли у мене перед очима... Бабки вже теж не було... Перед моїми очима проходили страшні пригоди й вони навіки зосталися в моїм серці, в моїм мозку. Незабаром, після смерти бабки, будинок, де ми жили, згорів. Був страшний вогонь, люде, як чорти, гасали біля нього й щось голосно й жалібно кричали. А вона... вона... донька лікаря, теж згоріла. Я бачив її обпалену, задушену димом. Так...

Багато я переїв потім чужого хліба... Чи ж хліба? Багато людей допомогало мені, досить я наголодувався, поки виліз у люде, але все марно, краще б я вмер тоді разом з донькою, бо мене в життю щастям не наділено.

— Така доля, таке її щастя!—згадуються мені слова бабки.

Але ні, не вірю я в долю! Се не доля заважає мені жити, ніякої долі нема! А се сама, самісенька нудьга!

Нудьга... Вона мені уявляється гарною, сумною дівчиною з безтямними, побляклими очима, що дивляться кудись удалечінь. Ся дівчина ходить по всім світі й хто зазирне їй у вічі, в того серце стиснеться, до того нудьга присмокчеться, той піде повіситься або зробиться п'яницею.

Але як сильно рвуть мені душу сі думки! Як вони швидко летять... А голову мою хтось вщерть наливає ростопленою міддю. Але її хтось, а вона замерзає й дзвонить, дзвонить!

Швидко вже, швидко... А муки які... й скільки думок сих... ціла безліч їх, безліч... Але я не можу стримати їх... не можу...

Я бачу сю кімнату дуже ясно, навіть сама дійсність не була такою яскравою, виразною. Я бачу, як усміхається до мене фортеп'ян своєю холодною, кістяною всмішкою, я бачу се шмаття пороскидане, бачу поперекидані стільці й таке саме передчуття охоплює мою душу, передчуття страшного, неминучого.

Дарма, що тут—в сій кімнаті такий спокій, така тиш; дарма, що мені здається, ніби я вдома; я знаю, що щось має скоїтись, швидко скоїтись—страшне, неминуче.

Я хожу по кімнаті, моє серце все міцніше й міцніше охоплює нудьга, я почуваю, що сьогодні скоїться щось таке нове, страшніше, ніж завжди, що сьогодні для мене нещасний день, що в моїм житті, в моїй хворобі скоїться якийсь страшний переворот.

А в кімнаті тихо все, наче се ранок і всі сплять іще, не прокинулись, тільки за вікном голосно-весело цвірінькають горобці, та з рамок дивляться на мене, неначе живі, очі яких ось панів та

нанянок. Немов зараз все прокинеться, заголосить; принесуть шипучий—є білою парою самовар, забрязчать шклянки, ложки... Але нічого навіть і не зворухнеться, навколо—пустельна тиша й я чую, як в моїй душі в моїм серці росквітчається щось таке тягуче й страшно боляче. А перед моїми очима починають помалу проходити картини дитинства й картини всього мого життя.

Я бачу сумну та бліду матір... Вона сидить біля відкритого вікна й читає якусь книжку... Я бачу бабку... Вона тільки що зайшла в кімнату і хоче щось розповісти, але не наважується потурбувати матери... А я маленький, та теж чогось сумний, сиджу й дивлюся на них, роздивляю: яке сумне обличчя в матері, яка вона гарна й хочеться зараз же підрахувати скільки зморщок у бабусі... Потім я бачу доньку лікаря, маленьку таку, чорнявеньку; бачу, як вона весело сміється й мені теж хочеться сміятись, але я не можу: моє маленьке серце стискує якась нудьга, якесь велике-велике горе... Я бачу багато-багато диму, великий вогонь... Дим сей їсть мені очі, а я бідолаха тремчу весь од страху, від великого горя...

А, се знову згадки, знову все життя проходить перед моїми очима, знову се передчуття страшного, неминучого? Значить буде припадок. Тільки мені здається, що сьогодні буде в мене якийсь новий припадок, страшніщий ніж ті, що були досі.

Завжди мене смокче якась нудьга, але перед припадками вона гострішає, а в момент припадку вона осягає безмежних розмірів, доходить до розпуки. Потім перед моїми очима починає щось сипатись, швидко так, і нарешті від сього стає темно, наступає темрява й я роблюся непритомним—се припадок. Після, коли я очуняю, я роблюся байдужим і мені легше: мене не смокче так сильно нудьга, як завжди, я в сі хвилини відпочиваю, я ніби не істную.

Що се за тупіт такий далекий, що се так брязчить? Може, то вже наші під'їжджають? Треба піти подивитися.

Я ще раз оглядаю помешкання; фортеп'ян все також усміхається, щирить свої зуби. А на дворі, куди я виходжу, порожньо й ясно. Сонце сидить на небі вже досить високо. Моя конячка нетерпучо б'є копитом і голосно пирхає, мабуть їй хочеться їсти. А вже пора, і мене теж тягне під ребрами... Я виходжу за браму й починаю оглядати шлях.

Ген-ген туманіють вершники й до мене заходить тупіт і брязчання, то мабуть кухні й обози брязчать, а от і курево видиться, иноді сиплються іскри...

Незабаром всі під'їхали до хати. Знову почулась лайка, гомін, брязчання, метушня... Почали вкопувати гармати, роздавать обід... Недалеко біля нас якийсь салдат заграв на гармонію, заспівали пісень...

У мене теж була робота: прийшлося перев'язати салдатові палець. Він його прибив ящиком. Тяжко ранених не було, бо їх і вбитих кидали на дорозі „на божу милость", і моя посада фершала через се була цілком зайва.

Обідати я пішов у той гурток, де грали на гармонії й співали пісень. Салдат, що раніш біг пішки за гарматою й за кіньми, тепер витанцьовував гопака. Все се робило якесь дивне враження. Минулий переполох і теперішній спокій якось не в'язались один

з другим; здавалось, що все се якеєь роблене, натягнуте, й що воно може порватись кожну хвилину.

Коли я обідав, до мене підійшов чоловік в гарних, жовтих чоботах і з хижим обличчам. Він почав щось казати про мою сміливість, але його зараз же було покликано до гармати, а я з великою охотою продовжував доїдати свою їжу.

Салдатові обридло грати гопака й він затягнув фальшивим, хрипким голосом:

Ревела буря, дождь шумел,
Во мраке молнія блістала
І беспрерывно гром гремел,
І ветри в дебрях бушевалі.

Але не встиг він доспівати, як ми всі відчули, що нас наче хтось ударив по обличчу й разом з тим тарабахнуло по голові. Кожний з нас відчув, що в його наче розвалюється голова. Гармонія жалібно верескула, а голос музики з переляку затягнув тремчучими тонами:

А бє-дна-аю Ма-а-ру-сю
Ати-ра-влену вя-зут.

То забухали гармати, що стояли позаду нас. У мене в середині наче щось увірвалось, аж захопило дух. Гармати забухали безперестану; через нас зі свистом полетіли знаряди, і з кожним вибухом ми відчували, що хтось нас здорово тарабахає по голові. Салдат несвідомо ще раз повторив:

Ати-ра-влену вя-зут...

Але його голос був уже якимсь неживим, конаючим і він, схаменувшись, збентежено замовк. Трошки згодом він знову силкувався щось заспівати але у нього нічого не виходило. У всіх лиця повитягувались, очі поширшали, рухи зробились робленими, нерішучими.

Ми перейшли трохи в бік. Салдати раптом почали чогось сміятись, лаятись; знову заверещала гармонія, де хто силкувався танцювать.

— Як се все смішно!—лине думка.

Але серце моє все їдно, то завмірає, то тріпається, як скажене.

— Се я перший раз на війні, але невже я боюся, боюся бути вбитим? Невже я, що стільки бачив горя, стільки біди, боюся смерти? Ні, се не може бути, се дурниця! Але чому я не можу заспокоїтися, чому я не можу спокійно, як сі люде, слухати вибухи гармат, чому моє серце так скажено колотиться? Значить, я боюся? Ні, се мабуть моя хвороба не дає мені спокою, се нудьга так сильно стискує серце. А він каже, що я сміливий, що він бачив, як я спокійно їхав, коли навколо мене рвалися знаряди, коли всі тікали, як божевільні. Ха! Я сміливий!

Раптом біля нас сильно грюкнуло й угору полетіли якісь тріски, а потім почулися крики й стогни. Мені щось боляче стиснуло груди, я перестав дихати, аж в очах тьмариться.

— Ні, я такої муки не винесу... не винесу... Я не можу терпіти такого страшного болю... Так, так я боягуз, я найганебніший боягуз!

Я швидко побіг у хату.

— Се буде мій ратунок, може мене тут не вб'є!

Я зайшов у кімнату, де було пороскидано всяке шмаття

й заліз під фортеп'ян. Я почував, що швидко зі мною буде припадок, що я не видержу сієї смертельної нудьги й страху.

А у відповідь на мої думки, мої почування, жалібно деренчали шибки й фортеп'ян стогнав, немов жива істота.

Знову грюкнуло зовсім близько. Шибки, як дощ, посипалися з вікон; а моя нудьга осягнула вже вищих розмірів і мені здавалося, що я ось-ось упаду непритомний, але вона трошки згодом зменшилася, а я став почувати якусь злість. Скажена лютість помалу охоплювала моє серце, мені хотілося трохи не дертись на стінку. Моя хвороба прийняла зовсім другий напрямок. Я вже нічого не боявся... Тепер я міг убити першого стрічного.

Я вийшов на повітря. Десь далеко торохкотіли кулемети, а над нами з глупшим гуркітом рвалися знаряди й сипались кулі, мов дощ. Вже було багато вбитих. Я побачив, що з військом робиться щось погане: багато вже палагодилось тікать і гармати наші мовчали. Під ногами корчилися ранені.

Я бачив чоловіка з одірваною головою, потім перебитого навпіл і силу крові, кісток...

Мене охопила страшна лютість і я, як божевільний, побіг до гармат. Там чоловік з хижим обличчям лаяв за щось людей, а навколо них так і рвались знаряди. Потім я побачив, як він набив гармату й вистрілив, але я вже не боявся, я з озвірінням став допомогати йому.

Біля нас умирали й розлягались стогони й лемент, але я вже не звертав на се уваги. Мій припадок пройшов, але я вже не боявся.

Я вже ніколи нічого не боявся...

Всі мої инші припадки кінчалися страшенною лютостю, я повинен був вилити свій гнів на кого-небудь і тоді мені ставало лекше, тоді я ставав байдужим, неіснуючим.

Летіть, летіть мої згадки, летіть невпинно! Вже швидко кінець. Я знаю куди виллється тепер моя нудьга... Я знаю!

Між людьми панує право сильного—між усіма тваринами панує се право. Воно з'являється в кожній істоті разом з молоком матері. Коли тварина годує своїх дітей, то завжди той наїсться, хто сильніший. І з кожним роком воно збільшується.

Се право й панувало в нашому військові.

Тільки той міг зостатися живим, хто сильніший, кого всі бояться, хто подібний до звіря, у кого нема нічого святого крім своєї власної особи.

Таким звірем і був Панас Рудий—чоловік в гарних жовтих чоботах і з хижим, рудим обличчам. Його всі салдати, й навіть сам командір, страшенно боялися. Він одним своїм виглядом наводив на людину панічний жах, але я його зовсім не боявся. Я нічого вже не боявся й він се почував, він відносився до мене з якоюсь пошаною, вважав мене за рівного собі.

Счаста нам приходилося голодувати й холод нас мучив досить часто, а грошей у нас було безліч. Після кожної сутички салдати роздягали вбитих, забірали всі гроші, забірали все, що тільки було цінного, щоб потім у свою чергу бути вбитими й віддати все иншим.

Я часто бачив, як вони забірали в забитих гроші. Руки у них були в крові, вони ростьобували скрівавлені сорочки, шинелі, мацали за груди мерців і доставали з-за пазухи гроші, политі кров'ю. Мені від сього ставало нудно, огидно й я тепер не можу уявити собі грошей, щоб ту[illegible]ить не побачити кров або, коли я бачу кров, мені зараз же ввижаються гроші... багато грошей...

Одного разу до нас пристав якийсь хлопчик, він був дуже бідний, обідраний, голодний, але й ми теж були не ситі; один Панас Рудий завжди щось їв. Се хлопчик помітив і став за ним стежити, він побачив, де Панас ховав їжу, й одного разу з'їв її.

Панас дуже розлютувався й лаяв усіх такими словами, що від них душа здрігалася. У своїх лайках він завжди поминав Бога, Христа й Богородицю й так штучно компонував їх, що не тільки людина лякалася, а навіть і звірь перелякався б, коли б зрозумів їх.

Таким чином хлопчику пощастило поїсти п'ять чи шість разів і кожний раз ми вислухували страшні лайки. Ми забороняли йому красти, перестерігали, що коли Панас узнає, то вб'є його, але голод робив своє діло, а хлопчик своє.

Одного разу ми сиділи кружком біля вогню й сміялися с Панаса, що його так добре обдурює хлопець. Хлопчик був гарний, веселий і завжди розважав нас. Він іще щось доїдав, коли ми побачили Панаса.

Панас біг, як божевільний з лютостю дикої звірини, і не встигли ми схаменутись, як він накинувся на хлопчика й залізною рукою схопив його за горло...

Він задушив його в мить; лице хлопчика зразу посиніло, а обличча салдат, од страху, теж були ще біліші. Ми не змогли запобігти лихові, але з сього часу я зненавидів Панаса, я не міг без огиди з ним говорити. Всі салдати дуже жаліли хлопчика, всі нишком лаяли Панаса, але боялися його до неможливости.

Більшість їх була дуже жорстокими, зі звірячими інстинктами. Коли вони бували в театрі й бачили скрутну драму, де все перейнято траґізмом і кінчається смерттю, то вони сміялися й раяли героям, що зробити. Коли на екрані труїлася дівчина, вони казали:

— Мерщій! Чого боїшся, дурна! С пляшкою...

Коли ж вона падала непритомною, вони казали:

— Капут, капут, не дригайся вже!

Але й їм було шкода хлопця, й вони згадували, який він був веселий та гарний.

Особливо побивався за хлопцем один салдат. Він був дуже худий, блідий, нервовий, дуже добрий і чутливий. Коли він узнав про смерть хлопчика, то трохи не плакав. Панаса лаяв скажено й я боявся, щоб з ним не скоїлося ще яке лихо. Він поховав хлопця біля того місця, де його задушено й довго-довго молився за його душу.

Сей блідий і завжди голодний салдат—звали його чомусь Попом,—мені дуже сподобався й я ділився з ним, чим була змога й він завжди був коло мене. Була в нього одна хиба—він був закоханий в чоботи Панаса. Сі чоботи не давали йому спокою, він все дожидав, коли Панас дасть дуба й зоставить йому спадщину. Але Панас був дуже живучий, й окрім того спадкоємців на його

чоботи було дуже багато. Всім подобалися його чоботи, всі хотіли мати їх, бо в усіх власні чоботи були подерті, старі; тілько командір мав гарні чоботи, але й на них заздрили непрохані спадкоємці.

Так було завжди: одні вмірали й зоставляли свої речі другим, ті третім і так без кінця.

Кожний день приносив нам все новий і новий жах.

Незабаром після смерти хлопчика салдати знайшли десь на шляху голодну й ледве живу дівчину; її зогріли, нагодували добре, і вона зосталася з ними. Гарне її обличча й жіноча щирість привернули до неї всіх. Всі доглядали за нею, як за власною дитиною, але всеж таки не догляділи. Одного разу її було знайдено задушену й знасиловану, всі думали, вірніше були певні, що се зробив Панас, але теж нічого не могли подіяти.

Я її бачив задушену...

Ніколи... ніколи не забуду її обличчя, її лице навіки запеклося в моїм мозку!

Вона лежала горілиць, розкинувши руки, а обличча її було бліде-бліде з великим синцем під оком.

Я ніколи не забуду її обличча; вона завжди, як примара, стає переді мною, як привид моеї нудьги...

Поховав її Ніп. Він після сього кілька день ходив наче божевільний, безглуздий, нічого нерозуміючий. Тому мабуть він мені й сподобався, що я знаходив відгук в його душі на мої страждання, а сих страждань було багато-багато...

Нарешті наш командір завів нас кудись у ліс, і блукали ми... блукали...

Пам'ятаю страшну ніч, коли ми вже майже вийшли з лісу, але ночували ще в лісі. Гармати були закопані, обоз і кухі розташовані в середині війська; вже повечеряли й мостилися спати.

Високо між вітами дерев на синьому небі поблискували зорі, наче безліч маленьких свічок, наче безліч спокійних вогників, що світяться в лямпаді перед іконою. Ліс стояв тихий, таемничий, грізний своїми нетрями; тільки подекуди пролетить сполохана пташина, ліс повторить двадцяти-голосною луною се пурхання й знову тихо-тихо...

Я не можу слухати, не можу переносити, коли вітер починає шуміти в деревах, коли він збільшується й починає хитати ними все сильніший. Тоді мене охоплює якийсь жах, мені тоді чогось здається, що вітер буде все міцнішати й міцнішати, що він почне виривати дерева, зірве все з землі; закрутить у страшному вихорі—переверне весь світ. Тоді я страшенно боюся, мене починає трусити лихоманка, тоді я повинен заплющити очі, затулити вуха, забитись куди небудь, щоб нічого не бачити, не чути. Але все було тихо-спокійно.

Салдати з нудоти почали курити.

— Та не куріть,—благає командір,—бо для вас же гірше! Побачить ворог—біда!

А всім нудно, наче перед смертю, й знову де-не-де спалахне вогник.

Раптом ліс здрігнувся, застогнав. Десь заторохкотів кулемет, гримнула гармата. Кулі так і посипалися, тільки й чути:

— Лусь, лусь!—об дерева стукають.

У війську зробився великий переполох. Ніхто вже не слухався командіра, бо всі знали, що він дурний, лихові не запобіжить. Тоді на допомогу прийшла Панасова лайка. Він своєю лайкою усіх примусив виконувати гармати й їхати далі.

Швидко все було налагожено. Виїхали на дорогу. Я сів у гарбу, бо був дуже втомлений, і став собі куняти. Коли це підходять салдати й кажуть, що командір застрелився, а чоботи досталися Панасові...

— От руда собака,—лаялись салдати,—мало йому своїх чобіт!

Але Панас швидко зрозумів, що мати дві пари чобіт не зовсім безпешно, й віддав їх якомусь салдатові. Командіра роздягли до сорочки й прив'язали за ногу до гарби: „Се, щоб погострити йому носа“, як казав Панас.

Гарба їхала, а з боку дороги кудись в таємну чорну далечінь утікав чорний рів, а тіло командіра билось головою об землю, об усяки грудки, руки наче непотрібні теліпалися й зачепляли за придорожне каміння...

Незабаром одна рука обірвалася, а голову не можна було пізнати. Тоді його одв'язали й ногою спітовхнули в придорожний рів.

Бліде обличча мерця, а потім знівечене тіло, руки, що теліпались і чеплялися за землю; ніч таємнича, жахлива—все, підіймало в моїй душі нудьгу, роспуску, що земля страшніша, ніж той таємничий світ, який так задумливо й спостирежливо чигав на нас.

Ще пам'ятаю один день, він був дуже поганий в моїм житті, я не можу згадати його без сорому, без якогось каяття, без жалю.

Я пам'ятаю часті постріли з рушниць, пам'ятаю великі пожежі, пірря, що сипалось, як сніг, жалібний лемент, стогони, прохання... Я пам'ятаю речі, що летіли з вікон на вулицю; розбиті люстри, свічадла... Перелякані, бліді обличча...

І тоді зі мною був припадок, страшенна лютість охопила мене ..

Я побачив стару, розхристану жидівку з підсліпуватими очима, з обличчам, повним жаху й благання...

Вона стояла, притулюючись до стіни якогось сірого облупленого будинку, а за її спідницю чиплялося двоє жидинят і плакали без жадних криків, без жадного лементу, тільки з їх очей котилися великі сльози: жах одняв у них голос... А я з розгону всадив багнета в груди жидівки, вона якось здрігнулася й присіла, а кров полилася по розхристаній сорочці, заливаючи жидинят, що очі їх зробилися великими, страшними.

О, я ніколи не забуду їх очі!

Я ніколи не забуду того поганого дня!

Але се мабуть я в останне згадав його... Так, в останне...

Наче якась радість охоплює мене, що се вже швидко кінець, що я кінчаю рахунки з життям.

Сам я—самохіть ніколи не міг покинути його: у мене не ставало духу, мені було огидно робити се... Чи не огидно?

Але тепер... тепер я переможуся, тепер мені допоможе моя страшна лють...

Я бачу тут дуже зручний ріг стінки...

Досить роспуки й страждань! Мій припадок наближується.. Так, він наближується.

Ми кудись дуже швидко бігли... Рвалися знаряди, торохкотіли кулемети, а навколо лунали пекельні крики...

Я озирнувся. біля мене стрибав Піп з блідим, покривленим обличчам і щось кричав. Раптом він схопився за живіт і жалібно подивився на мене, а потім, наче спотикнувся й встромився носом у землю, рушниця далеко полетіла геть.

— Вбито його!—промайнула у мене думка, і враз все потьмарилось, я впав непритомний.

Коли я очуняв, уже була ніч. Зорі миготіли, наче жмурились і хотіли розглядіти мене з неба. Десь далеко гавкали собаки.

Я підвівся на руках і став пригадувати, що трапилось. В голові сильно шуміло, я помацав і від сього зробилося боляче, а під рукою було щось липке.

— Кров!—подумав я.

І в раз передо мною, наче спалахнуло все. Я побачив кров забитих, Попа, як він біг і впав.

— Так. Значить, я ранений.

Я помалу підвівся на ноги й став роздивлятись.

Було трошки холодно, навколо було безлюдне поле, вдалені наче чорнів ліс і туманів шлях. Десь гавкали собаки...

— Треба Попа пошукать!—майнула у мене думка.

Я зробив кілька кроків. Почувши якісь стогони, я ще зробив кілька кроків. Передо мною корчився Піп и стогнав; я поміг йому підвестися.

— Ох, як сильно болить!—скаржився він хрипким голосом.—Наче шматок мняса одірвано.

Ми почали помалу чваландати до шляху, а потім попрямували по ньому. Ми ледве плентались, часто спотикалися й се боляче відбивалося на ранах; часто відпочивали й нарешті побачили вдалені вогник.

Зовсім близько загавкали собаки; заскрипіли двері й ми увійшли в хату.

В хаті було світло: щось варили в печі. Якась дівчина від несподіванки нашого завітання сперлася спиною на стіл і дивилася на нас переляканими очима, а десь з боку хтось хрипко мурмонів і кахикав.

Все, як живе, з'являється переді мною.

Ся гарна дівчина з довгою, чорною косою, з широкими від страху очима, ся бабка зі зморщкуватим, сухим, як земля в сушу, обличчам, булькання й шипіння в печі, приємні пахощі страви, хата велика, чиста, гарно вбрана... так ясно стоять переді мною, так ваблють мое серце...

Ось очі дівчини спаланули гнівом. Мабуть не сподобалось їй, що ми так нахабно увійшли. Але, коли вона придивилась до наших облич, в її очах загорівся вогник жалю й симпатії: вона побачила кров і наш нещасний, втомлений вигляд, наші очі, повні благання...

Одмовити нам в захисті се було б все їдно, що з напханим їжою ротом сказати жебраку: „Нема нічого“, або „Біг дасть“.

Вона допомогла увійти нам і стала ходити біля нас.

Рани наші гоїлися помалу, але ми силкувалися допомогти їй чим могли.

Мою душу охоплює роспука, я не можу відігнати сі привиди

минулого: вони сильніші за мене, вони лізуть і лізуть мені в вічі, наче роздрочений рій ос.

— Остапе, вам сильно болить? Чого ви такий смутний? Може ви хочете їсти? Остапе, адже так не можна. Подивіться, який Ніп веселий!

— Я не смутний, я дуже веселий, я ще ніколи не був таким веселим, як зараз, ще ніколи мені не було так добре, Галю!

А в думках:

— Еге, я дуже-дуже веселий, тільки ся веселість запапастить сю дівчину,—зробить її нещасною; не треба виявляти її. Хіба я... я... можу зробити її щасливою!

Але дивно те, що моя нудьга зникла десь, що я справді почуваю себе добре.

Мені здається, що я люблю сі оксамитові, з веселими, як рожеві квітки, вогниками, очі, що я люблю сю струнку, ніжну постать, люблю її плавкі руки, люблю рученята, що так ніжно й обрежно що-разу пов'язують мені голову, люблю дивитися на се ясне дбайливе лице... Чи не здається мені?

Одного разу вона прибігла з на-двору схвильована, запихана, з очима великими, переляканими, й до мене кинулася, обійняла за шию й притулилася до мене, головою до моїх грудей, наче ховаючись од чогось страшного; як маленька дитина.

А мені так приємно було почувати її рученята на моїй шиї, її запашне волосся на моїм лиці...

Вона сильно тремтіла й все казала:

— Боюся, Остапе, боюся... боюся...

— Чого, Галю, адже ви зі мною, я вас обороню!

Я справді нічого не боявся, я давно вже був, як скеля. Нехай всі привиди пекла з'явилися б переді мною, хай з'явилися б всі жасні тіні безодні того світу, я сміявся б їм у лице.

— Чого, Галю, ви так тремтете, що вас налякало?

— Я боюся, Остапе, там високий, страшенний чоловік гнався за мною, я боюся, Остапе!

— Панас Рудий!—хтось закричав біля мого вуха, аж я здрігнувся, але то була тільки моя думка.

Передо мною стала згвалтована дівчина з синцем під оком, з блідим, сірим обличчям, а нудьга стиснула серце.

Галя помітила, що я здрігнувся й ще сильніше пригорнулась до мене. Але я стояв спокійний, я не хотів зваблювати дівчину, я боявся, що прпнісь їй нещастя. А вона, відчула, що я не вертаю її ласок, засоромилася, почервоніла, відійшла од мене й засмутилася, а мені зробилося прикро, що я несамохіть образив її.

Відтак, Панас Рудий, як вовк кружляв коло хати; моє передчуття здійснилося.

Тепер я вже стежив за кожним кроком Галі, я боявся за неї. Мене охопила нудьга й передчуття чогось страшного, такого страшного, що я не міг його собі уявити...

Я вбив би Панаса. Кілька разів брав рушницю й ходив по полю, потім ходив у ліс, що стояв неподалець, але ніяк не міг його зустріти, а Галя часто його бачила й ходила якось засмучена й все поглядала на мене. Ніп цілими днями ходив з рушницею коло хати

й кілька разів бачив Панаса, але той швидко втікав: мабуть почував, що його тут чекає.

Галя якось дивно й смутно дивилася на мене, все чогось придивлялася, а иноді й засоромиться чогось. А я все роздумував, що мені зробити, чи покинути мені її, щоб не вабити, або сказати, що я її люблю. Покинути її не міг, бо Панас Рудий, як страшна тінь стояв переді мною, сказати, що люблю не смів— а як мені сильно хотілося...—й в решті-решт вагався.

Одного разу Попа не було вдома, бабка Галина десь кахикала за пічкою, я все міркував, а Галя впоравшись коло хазяйства, сиділа біля вікна й щось шила, раз-у-раз поглядуючи на мене.

Вона була засмучена, сумна, лице її трошки зблідло, тільки очі світилися ясно та ніжно. Я дивився на неї й мене охоплював великий жаль, я бачив, що вже пізно тікати, що лихо вже скоїлося...

— Галю!

Вона підняла голову й подивилась на мене.

— Ви сильно жаліли б, коли б я вмер?

Вона на се нічого не відповіла тільки вуста у неї затремтіли й голка застрибала по шитву.

— Кажіть, Галю, чого ж ви мовчите?

— Що ж я буду вам казати? Кожну людину шкода, авже ж побивалася б.

Вона знову почала шити, а я заходив по хаті. Мені було шкода її, бо я бачив, що вона мучиться, я бачив, що треба сказати їй все, що треба її заспокоїти.

Я підійшов до неї й став навколішки, моя голова була коло її рук.

— Галю, я тобі щось скажу!

Але вона вже вгадала й почала цілувати мене. Я ніколи не забуду тої радістної хвилини...

А на другий день...

Ха! На другий день вона вийшла на двір і поралась там коло хазяйства, а я сидів у хаті й мені здалося, що хтось крикнув таким роспачливим, переляканим і заглушиним голосом, наче з могили або з домовини:

— Оста-апе...

— Галя!—наче вдарило мені в голову, я схопився й побіг на двір, але там було тихо й порожньо.

Більш криків я не чув, тільки десь перелякано кудкудакала курка.

Мене охопив якийсь жах, я не міг зворухнутись, думки полинули швидко-швидко, як вода у водоспаді, вони заливали мене, а передчуття чогось страшного, про що я навіть боявся подумати, разом з думками залило мене.

Я став кликати, але ніхто не відгукався, тільки курка—з переляку мабуть—закудкудакала ще голосніше.

Сей голос курки врізався в моє серце разом з великим сумом... невимовним сумом..

І Попа десь не було. Він, що завжди ходив коло хати з рушницею й так пильно стежив, на сей раз десь зник.

Я вибіг у поле, й там нікого не було. Тоді я, як божевільний побіг до лісу.

Я біг, сам не знаючи куди, віти били мене по обличчу, кущі дряпали руки й рвали одіж; я біг, наче мене вела якась сила.

Раптом я став. Я побачив Галю. Вона лежала горілиць, розкинувши руки, лице в неї було бліде, бліде аж сіре, а під оком був великий синець і вся вона була в крові, сорочка її була роздерта й з під неї виглядали білосніжні перса, од неї поволі підводився Панас...

Се я розглядів у мить, воно наче вдарило мені в вічі, в голову, в серце...

А Панас, підвівшись, побачив на моїм обличчі щось жасне, бо він закричав страшним, переляканим голосом, як кричить звірина перед смертю, і простягнув руки, наче захищаючись... А я помалу витягнув з кишені револьвера й вистрілив йому в лоб. Він якось дивно змахнув руками, наче хапаючись за повітря й грьохнувся навзнаки на землю...

Все потьмарилось на мить передо мною; здавалось, що я вистріляв усі набої...

Відтак я очуняв. Галя лежала нерухома з побляклими очима, але у мене в душі не було, навіт і крихотки жалю, там була порожнеча. Я взяв її на руки й поніс додому. Але не встиг я зробити й кілька кроків, як побачив Попа, який біг, як скажений з рушницею в руці.

— Що се за стрілянина була?—крикнув він підбігаючи, коли побачив мене.

А потім, побачивши Галю й Панаса, зрозумів усе... захитався й упав непритомний.

А я положив Галю біля нього й сів коло їх. Я нічого не почував, ні жалю, ні роспуки—я був неістнуючий.

Незабаром Піп очуняв.

— Піди стягни чоботи, тепер вони твої!—сказав я майже несвідомо.

Він захитався й якось безтемно подивився на мене, а потім став плакати роспачливо, та жалібно, як мала дитина.

Поховали ми її на горбі, що стояв неподалець од хати.

Піп чобіт не захотів зняти, а накидав на Панаса сухого гілля й підпалив.

Дим важкою смугою стелився по траві й їв очі...

Що се вже вистава скінчилася? Як швидко... Дуже швидко скінчилася...

А роспука охоплює мене, аж в очах тьмариться...

Виходжу на вулицю, а дівчина, що сиділа біля мене, теж іде неподалець. Де я її бачив? Такі знайомі очі! Треба її спитати...

Ідемо разом...

Раптом її штовхнув кремезний, високий парубок; їй зробилося боляче й вона так жалібно подивилася на мене...

І я враз побачив, що обличча її робиться блідим-блідим, а під оком синець, сорочка на грудях у неї розірвана й просвічують матові білосніжні перса, а на спідниці кров—се згвалтована Галя... Так, се вона.

А се хто? Панас Рудий... Панас Рудий...

Я помалу витягнув із кишені револьвера... Але в сю мить мене хтось із заду схопив, скрутили руки й... я тут...

А, се ти, Галю... Стій, почекай, ми підемо разом туди... в безмірря, в пустельну безодню... Панас... Невже він і там...

Ні він там не зможе заважать любити... Я його не боюся... Галю, почекай я зараз!

Так, тепер я знаю, де знаходиться людське щастя . . . . .

. . . .

. . . .

Чути, як голосно ляскає ключ, відчиняються двері її... лікарь увіходить у кімнату, але зараз же відхитується перелякано, бо трохи не наступає на чоловіка, що лежить лицем долу з підвернутими під себе руками, й з голови у нього струмочком стікає кров, а на розі стінки теж кров і мозки...

Лікарь кудись швидко іде, кличе доглядачів, про щось з ними говорить. Потім прибігає жінка лікаря. Вона дивно плаче: сльози з її очей, що дивляться замислено й засмучено в одне місце, котяться по щоках, котяться невинно, капають на підлогу— вона, навіть не стримує їх; иноді якось пильно розглядає бліде облична мерця.

Смерть намалювала на ньому спокій; вона завжди се робить, щоб не можна було відгадати її, щоб усяка істота почувала її таємність, її загадковість... Тільки в самих куточках уст мерця, наче навмисне, заховалась рисочка, що нагадує щось подібне до радісної всмішки.

Сумно дивиться жінка лікаря; шкода їй молодого життя, страшно їй сієї загадковости...

А в другій кімнаті хтось сміється божевільним, безглуздим сміхом і бринькає вустами, наче на балабайці: він одгадав загадку смерти.

За вікном весело цвірінькають горобці, десь далеко, журливо плаче шарманка.

Ха, як гарно, як добре все виходить, себ-то вийшло б! Але чомуж я не можу сього зробити? Чому я не можу?

Невже я боюся, невже я боягуз, невже я й зараз не зможу сього зробити?

Так завжди, так завжди... Се нудьга...

Лютий 1920 р.
Київ.

ГРИГОРІЙ КОСИНКА.

ПІД БРАМОЮ СОБОРУ.

(Ескіз).

Сонце, сонце... Біло-сніжні хмаринки, як пірья, легенько пливуть краями неба і, здається, вартують красу-сонце, що соромливо кидає на білий мармур золоті поцілунки...

— Іш-іш! В морі соняшного проміння купається ластівка.

Тихо—побожно гудуть дзвони, шумить телеграфний стовп і до вуха долітає мінливий гуркіт городського життя:

— Зз-уї... Трах-та-та... Зз-уї...

Біло-сіра брама собору одбиває невеличкі, зігнуті, тіпі людей. Старці.

Ось іронично посміхається дідусь; широке, з плюгавою лисиною обличча, хитрі очи, низенький...

— Дайте, господа, що милость ваша...

Висока, з загорілим довгим обличчам жінка-старчиха, звірем хижим поглядає на дідуся і злиться.

— Чорт приніс тебе, не пропадеш!

— Еге ж, раньше стояв коло Софії,—а це знов сюди...

— Не спорте, Бог за всіх безпокоїться...

— Не гавкай: безпокоїться! Цілий день стою, а тілько три карбованці. Голодна й холодна...

З собору вийшла поважна дама. Дідусь хапливо пригладив лисину і простяг руку.

— Дайте, що милость...

Дама достає гроші. Висока-ж старчиха роблено-хворобливо капленула, виправилась і тоненько почала:—

— Господь-бог за ваших родителів...

— О, на!—Старчиха штовхнула дідуся і силоміць вихопила в дами папірець в пятьдесят копійок: „лізеш, нечиста твар!"

Дама перехрестилась, крутнула головою і пішла.

— Оце сьогодня, звернувся дідусь до свого кривого товариша, третій раз так—прямо собака, а не людина: рве, хватає, ненажера...

Кривий піддержав.

— Неправильно. Христіянство... той, кажу, хіба неможна розділить на всю „братію"?

— Що?! На всю „братію"... Мовчи краще, карячкуватий, а то схватиш костура!..

Чоловічки полохливо заплигали в очах кривого.

— Я той, кажу...

Старчиха його не слухала; скалячи зуби, вона підійшла до старої підсліпуватої бабусі, що моргала од сонця і тоненько тягла в ніс вічне: „дайте, старій та немощній"...

Сонце кинуло ласкавий промінь на браму, освітило-приголубило нужденних і злих старців і сховалось за банями Софійського собору.

І знов заискрились тротуари, сонливо-змучені обличча городян і—сонце, сонце...

МЕНТ.

(присвячується Н. Касьяновій).

Восени. Коли осінні дощі плачуть над мертвою природою, а вітер, революціонер її, буйно бенкетує свою перемогу—я, Наталю, заздрю йому—його вічній красі і силі...

— Пригадуєш, Наталю, ти казала колись: молоді дорогу!

Казала, а очі блищали завзяттям перемоги, і я, люба, вірив в нашу молодість—перемогу...

А зараз—ці рядочки—крик молодости, що тоне в болоті життя!

— Знаєш, одну поетичну місцевість?..

— „Канцелярське Болото". О, це знаменита річ! Стіни підведені сірою фарбою, що од часу зробилась чорно-зелена, папки с паперами, щоти; біло-синя, трохи поколупана стеля, нагадує про білі квітки...

— Сон-трава лісами, а весною в ліс по проліски: пугай, дівчата!

— Кость Максимович, я просив вас, вчора-позавчора—кожний день: вимітки по „входящій", — а книжечки, розумієте, читать потім... Номер?

— Шість тисяч сто двана... Не мішайте!..

Тихо зацокотіла машинка, заскрипів стілець, хтось обережно позвонив по телефону—„Копія циркуляра номер... а-а?" і пам'ятаєш, люба, родилась вічна нудьга.

— Що, цигарочку?

— Ну, знаєте, тютюн „Чужого" гіркий, а гільзи рвуться!

Закурили; сизо-синій димок легенько стелеться на паперах (наших любих телеграмках!) і на душі робиться гірко-гірко. І тоді, Наталю, морщиться обличча дитяче, тільки густі брови росходяться тонкими зморшками коло лоба і свідчать, що родиться думка про боротьбу за життя.

— Перед нами обрії краси і руху... Творчість.

А так—ми страдники рідної землі. Безнадійні.

І протестує-гукає, Наталю, моя душа: до бою всі лиха, всі чорти!.. Я, я, я... Все—я!..

І тихо сказало мені *Життя:*

— Ц-сс, тихше—вітер дише: до бою? А-а! Ха-ха-ха!..

Діловод II ранги Любчик. На столі розгардіяш,—в очах бігають од переутоми жовто-сині в огники, а розлита гуммірабика нервує і викликає іронічну посмішку в куточках уст.

Золоте поле. Пам'ятаєш, Наталю? Стежка. Кругом, як море, хвилюється пашня. П'янo чарує шелест пшениці, що переплітається з дзвониками та берізкою, де-не-де манячать копи. Доспіває, ллючи біле вино, гречка маївка...

А тут—вгорі синя далечінь неба, а з нами сірі, німі стіни—давлять-давлять...

Хтось гукнув: пора, чотири!

Невже?!

— Чудесно, чудесно! По мертвій канцелярській залі роскотився веселий сміх: це був мент, коли безнадійні рушали в простори синього неба...

Г. Косинка.

ЗА ЗЕМЕЛЬКУ.

(образок з сучасного селянського весілля).

Сміялися—танцювали, а молода плакала—вийшла заміж та після вінця...

...— Люблю тебе, Палазю, та не знаєш за що?

— Ха-ха-ха! „За що?“ Зацвірінькали на повітці горобці.

— За земельку! гукнув п'яний сват.

— Ги-ги! От, диво!

— Ми, Паньчуки—музики,—граємо гарно, краще всіх; сватаємо дівчат на время, за земельку, плюємо дурням кислооким, що про гріх лементують... Ми понімаєм—діло... Так сказав сват.

Вона—плаче—заливається, проти сонця платком сльози втирає, людей не бачить.

— Не кисни, інвалід! Сказав ласкавий молодий, по гадючому, здавивши очима.

Його обсівають, на перелазі дітвора зібралась шажки ловить, та ба, не кидають: овес та конфети дрібнесенькі з колосками зеленими... Летять та в воду падають!

— Староста, пані підстароста, благословіть...

— Дурень ти, Грицько, вони молоденькі, самі, знаєш, краще... Ну-да. От, примером... Ставянський самогон краще... Не сивий, правда?

— Не журися, каже Гальці—старшій дружці, гнучкий клен,—бо Палазя вмерла, зотліла...

Гудуть бубни, весілля йде...

— Ой, гуляй! Самогону свате, боярам давай!

Торох—торох по болоту.—
Їде Панько на роботу!..

Вечоріло. Над ставом вода парувала; сизо-жовтий туман жита криє, а болотяні віхи воду дмуть—лихо буде...

— „Лихо буде“ бубонить бубон на весь куток та до скрипки прислухається.

— За земельку,—долі не буде,—плаче тужить скрипка з цимбалами і змінує цей плач з п'яними піснями весільними...

— Зустрічай, мати, зятя в хату...

— Треба, сестро, треба! Ой, яка хороша ніч, хмари через місяць котяться—на погоду! Промовила мати молодої тай задумалася.

А улицею, криком—зиком, весильний поЇзд ішов... до молодої в хату, в прийми, за земельку...

МИСТЕЦЬКА СТУДІЯ

ЮР МЕЖЕНКО.

„Я знаю, смуток струн сестри моєї ліри
Не забренить нікому піснями перемог“.

Є в світі такі люде. Спокійні, задумливі, завжди до чогось то придивляються, прислухаються, мало говорять та взагалі мало роблять—більше спостерігають. Звичайно пишуть вірші. В житті їх з усмішкою зовуть: мрійники, поети.

Вони таки дійсно мрійники. Реальне життя для них лише мрія рівносильна з витворами власної химери. Постійний лірічний екстаз, лірічне напруження, це звичайний стан тих поетів-мрійників. Вони не люблять ділитись своїм внутрішнім життям—(хиба з дітьми)—все затаюють в глибині своїх химерних таємниць, навіть віршів пишуть небагато—бо це ж є вже вислів—проте всяке своє написане страшенно цінують і не розріжнюють вдалого від невдалого, доброго від поганого. Вірші свої читають не дуже охоче, але все ж таки лекше, ніж діляться переживаннями.

Постійно, кожної хвилини, кожного менту вони десь у себе в середині перетравлюють враження—особливо люблять десь в кутку, коли говорять про творчість, про поезію, дискутують питання мистецтва, седіти мовчки і прислухатись, всотувати в себе слова і жадливо дивиться на картини, на красиві книги, на прекрасних жінок, бо це ж все багатий матеріял для внутрішньої інтенсивної роботи, в яку вони закохані, якою захоплені, яка є поодиноке реальне для них життя.

Можливо, що такі мрійники одірвані від життя, але вони сильніщі від нього, бо творять свою реальність, сильніщі, бо числяться лише зі своїм власним внутрішнім імперативом, а матеріяльна дійсність для них лише одіж і страва; вони й зодягаються та їдять лишь остільки, оскільки без цього неможна прислухатись до себе, оскільки це є конечна умова істнування.

Вони, ті мрійники, надзвичайно не пристосовані до буденного побуту і не люблять його, тому вони зовуться неуживчивими, задирами, грубіянами, або ще якось инакше. Словом поміж людьми й ними постійна ворожнеча, внутрішній опір, взаємна нелюбов.

Це ворогують дві стихії, по суті своїй протилежні й неприязні. Помирити їх неможливо і ця одвічна боротьба очевидно істнуватиме, аж поки істнуватиме слово—творчість.

Провідний лірічний мотив—не приємлю життя, буденщини, не хочу вашого світу, бо є десь кращий і я його шукаю.

„Там [illegible] звичайне“
Там... „ніжна [illegible] арф
При світлі невмируших барв“
„Ні сліз, ні болю, ні жалю там не було ніде“.

Але той світ він ще мало знає, він тільки догадується, що там може бути і чого він бажав би там знайти; добре знає лише те, що, неприймаючи цього світу, він всіх цих наших хиб не зустріне. Тому й образи його поезії ще не стільки позітивного настрою, скільки неґативного. Вони не створені приняттям нового, вони родяться від муки неприняття реальности.

Очевидно Кобилянський тільки починав свою творчу путь, яка завжди виходить із незадоволення реальністю. Повний шлях творчости має два етапи. Перший—неприняття дійсности; другий—творення своєї нової дійсности, свого фактичного заперечення реальности. Не кожен поет рівномірно проходить обидва етапи. Кобилянський пройшов (ще навіть і не до кінця) лише перший етап, шлях чисто неґативної заперечуючої емоції, і через те його уява того нового світу ще не набула певних форм; він знає, що там не буде земних страждань, не буде буденної пошлости, але що ж саме там буде—його творча химера цього ще йому не підсказує.

Неприняття світу—річ болюча, повна страждань, гніву та обурення і це все Кобилянський в повній мірі переживає. Скрізь його мучають прояви буденщини, він пручається, прагне до тої абстрактної, кращої країни, яку всі зовуть красою, але все він живе в цьому вашому матеріяльному світі, вмирущому, гидкому й грубому.

Мало чогось зріктись, треба замісць того дати щось инше. Цього Кобилянський поки що дати не може і, пручаючись, мучиться до божевілля.

Чорні будівлі мов шати незнаної смерти.
Тьма і розпука в обличчі зустрічних людей.
Плаче туман...
Хочеться плакать і вмерти.
Вдарити каменем чорним у клітку грудей,
Хочеться щось позабути,
Хочеться щастя отрути,
Щастя пірван... („Божевілля“).

Від цього ще не близько до нового світу, це ще тільки перший мент боротьби двох первнів творчого і косного, ще тільки зустріч їх.

В такий мент пробуджується творчість і вже слідуючої хвилини мусить зформовуватись мрія про нове, ясне, світле, осяйне, вічність буття.

„...Тут мілина і глибінь
Тут і простір і кущі...
Світле проміння і тінь.
Тут мілина і глибінь,
Срібно снуються доці.

Мчать краєвиди нові,
Бачу всі сни па яву...
Сонце щось шепче сові—
Мчать краєвиди нові...
В казковий край я вливу...“

Таке псіхольоґічне тло, на якому поет вимальовує творить свої образи, та емоція веде провідну ноту во всій не дуже плодючій творчости Кобилянського і нам бажано було б знайти льоґічний звязок поміж його образами і керуючою силою, знайти, так би мовити, виправдання його образотворчости.

Настрій постійного суму, внутрішньої боротьби проходить лейт-мотивом і дуже інтересно, що це у Кобилянського не втілюється в якусь одну ворожу йому силу, а складається, мовляв, з ріжних дріб‘язкових ментів, ще не об‘єднаних чимсь одним, спільним, загальним.

Він світу не приймає не тому, власно, що світ поганий, а тому, що в цім світі ціла низка страждань, не звязаних поміж себе, дрібних, неприємних. Світ сам по собі прекрасний; життя кипуче, глибоке захоплює Кобилянського.

„Люблю я рев і ряк життям кипучих міст,
Їх дику боротьбу немов свою стихію,
В гармидері стремлінь я бачу певний зміст..“

...А доки ти живеш іди на поєдинок
Перемогай—це світ!..“

„...Крила розгорни над світовим потоком
І сміло йди на бій“.

Він иноді виявляв великий потяг до активности (а не саму активність), обурюється, брязчить зброєю, а за хвилинку вже заспокоюється і терпить страждання без жадної суперечки та протесту. Бій, до якого він допіру кликав, проходить без нього. Коли воювали, то він:

„нас забув і покинув“.

Без нього:

„...Тутки... греміли громи,
Блискавки смерти літали.

А він у гостинах був. Воював? Ні; там він зібрав і приніс

„Тільки пісні, тільки сльози рясні—
Дарунки мої небагаті“.

Пасивне страждання його нормальний, звичайний стан і з цього, власне, виникає його творча індивідуальність.

Він так захоплюється своїми сумними настроями, так любить печаль, жалобу, стому, що і всі ті моменти, яких він зафіксовує

віршами, цілком просотані „смутно-прекрасними образами". Ніхто, що про свій сум він говорить не так часто. Здебільшого він обсервує, находить сумні образи зовні:

„Вечір насупився. Річка задумалась".
„Стогне й гниле ввісні"
„Там у казці плаче хтось,
Бьеться хтось".
„Плаче туман"
„Тінь якась полями ходить
По обличчі сльози котить".
„Дві свічі горять,
Мов плачуть..."
„Трембити заплакані"
„Трави—заплакала",
„Сумують вирізблені дверці".

І тільки дуже рідко скаже про себе:

„А в серці туга, туга",
„Так тужно згадується в серці,
Як зустрічалося весну".

Звичайно, бачучи та чуючи навколо себе лише сум, плач, жалобу, болі, стому, печаль, тугу, то що, то що, серце поета мусить заразитись і, дійсно, Кобилянський до кінця, до дна приняв оту всесвітню скорботу, приняв її всім серцем, отруїв свою душу, і коли навіть і бачив, або иноді почував щось ясне, то у нього тоді вже не було слів, не творився образ, а виходило теоретичне, сухе міркування, абстрактні слова про „красу", „силу", „творчість", „невмірущі барви", „райдужні хвилі", „жемчужні води", „тони гарф". Словом, витягається з комор поезії на допомогу старий реквізит і мусить заміняти в мажорних місцях творче слово.

Проте Кобилянський і сам розбирається в тім, що на веселий лад у нього не виходить:

„Годі струни! годі срібні!
. . . .
Годі ж вам співать мажор!
Бо правдиві сльози дрібні—
Дзеркало краси коштовне
І сльоза не раз чарує
Краще ніж побідний хор".

Не знати де ж тут знайти ґрунт: чи він приймає життя, чи не приймає?

Образи мінорні переважають по кількости й інтенсивність їхня раз-у-раз збільшується прийомом порівняння. Протиставляються мажор і мінор; мінор домінує, а мажор—тільки ще більш відтіняє мінорність.

Здається, що він свою красу шукав не там, де вона перебувала. Гадав, що вона там „на небесах", звідки сяє сонце, там де „ні сльоз, ні болю, ні жалю", а вона була тут на землі і він її на кожному кроці бачив, тільки чомусь-то гадав, що це земне, чим він так захоплювався, не є *та* краса, а так собі щось незначне.

В тій стадії творчости, в якій горів Кобилянський, завжди ми спостерігаємо суперечности. І поезія його по самій суті суперечна.

Говорить: землі зрікалось, бо вона плодить скорботи й болі

я прошу радощов, втіхи. Це теоретично, а виходить по віршах, що саме прекрасне це „Осінні дні".

Життя світлого не разу не вписав ні в жоден образ, бо любить не його реальне іствування, а любить його в минулому, любить і тужить:

„Ридає за літом, що вснуло в сосновій труні
Згадує „про літні радощі і герці"

і завжди тільки *згадує*, тільки сумує за невідомим, прекрасним, світлим життям.

І в цим сполученні згадки про прекрасне з земною скарботою є „найвища краса".

Кобилянський за для нас не марно шукав красу, він її знайшов тут в житті серед всього того, що він відкидав. До нелюбогож він з рештою й прийшов, хоч ні—не прийшов, бо й не відходив, а весь час там був і там лишився. Життя з нього тут зле пожартувало. Обдурювало поета своєю безвідрадністю, а вона то й була сама краса. Тільки сам поет того не знає, а лишь нам несвідомо показує.

Краса Кобилянського в смерти, в темних осінніх тонах, в сумних сивих хмарах.

„Прекрасне те листя, що впало під ноги,—
Як трупом засохлим покриє дороги,
Ясніші стають небеса".

Хиба ж тут не виходить, що небеса тільки декорація, до трупів-листя; самі слова про ясне небо сухі й не із серця, аби відтінити смерть, а образ листя прекрасний, стислий, творчий образ, що йде із глибин чулої естетичної емоції.

Взагалі реально поет почуває лише страждання; і які ж прекрасні строгі образи творить його сум А мрію про свою незнану красу, як дивну невідому казку носить він в душі і сам не хоче збагнути, а бажає лишити її далекого та таємного.

„Так буду я любить незбагнуту красу
Несплямлену, ясну і чисту, мов росу.
Огнем жаги ні раз не зіллюся з тобою:
Не тратить те привабність і красу,
Що тайнами горить під крилами часу".

Реальний світ, кидаючий його в екстази творчости своїми сумними мотивами, всеж таки обєктивно є невимовно прекрасним і поет не потребує шукати нових неземних гармоній, нових сполучень для вислову своїх творчих мрій, творчих настроїв.

Думка Кобилянського завжди спиняється на самому звичайному, не складаючи з нього нових сполучень, оріґінальних комбінацій, не відчуваючи їх власну, прекрасну внутрішню гармонію.

Сум—настрій; образом для вислову може бути все, кожна дрібниця, тільки треба вдивитись, і тоді побачимо, що моєю тугою живе все, що мене оточує, бо воно нерозривно своїми настроями звязано з моєю душею.

І все ж таки самотність поета від цього не змінюється. Він лишається на самоті, осторонь і тільки він чує печаль світа, а світ його печалі не знає.

І от переді мною постать заглибленої в себе людини, блукаючої серед вира життя з зажуреним скорботним від внутрішнього болю обличчам.

Прислухається, вдивляється, проникає серцем до „таємниці таємниць“ і голосом своїм, повним смутку й печалі, мрійно говорить сам з собою про ті „плеса сліз“, про „стогін серця“, про „стомлену печаль“ і про самотність, страшну, непоборну неодолиму самотність.

Мрійник-романтик. Всі складові нервні.

От це нехай зформується у нього мрія про новий світ, хай він втілить в певний образ свою поетичну химеру краси і він стане поетом.

Ще тільки трохи творчого напруження і шлях від сердечного почування „таємниці таємниць“ до перетворення її в образ він подолає. Стане поетом.

Цього останнього кроку Кобилянський не встиг зробити: його спалив.

„...неублаганний гнів
При вході до святині“.

ВАСИЛЬ ДИБЕРТ.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО ГРАФІКУ.

Розглядаючи памятки історичного минулого всіх народів, з найдавніщих часів, тих часів, коли ще напівдика людина робила свої перші дитячі кроки, вступаючи на шлях поступу, що з рештою довів її до грандіозного будинку сучасної культури, спостерігаємо ми бажання кожний крок свій прикрасити, прибрати в мистецьку форму. Всі речі, що оточують його побут, прикрашує перший чоловік звичайно наївним і непевним рисунком: чи то глиняний горщик, чи меч, чи сагайдак.

З розвитком матеріяльної культури рівнобіжно зростає й розвиток, прикладного спочатку, мистецтва. І от коли після довгих тисячоліть боротьби людства за існування, після величезної одисеї, перейденої людиною і людською думкою в змаганні до кращих умов життя, було винайдено спосіб фіксувати думку, передавати її будучим поколінням—письмо, то й книжка, ця найцінніща скарбниця, найкоштовнійше придбання людської культури, натурально почала прикрашатися. Кожний переписувач, керуючи в книзі минулі, або сучасні йому події, або переписуючи святе письмо, любовною рукою прикрашав свій твір ріжнобарвними, часом надзвичайної краси й виточености визерунками. Пізніще, за винайденням друкарського варстату, віньєтки, заставки і инші прикраси книги почали вироблятись яко штихи, гравюри, переважно на дереві й міді. Перша доба українського відродження, часи брацтв на Україні, надвичайно багата зразками цієї галузі штуки (видання Гедеона Балабана Києво-Печерської Лаври, брацтв). Роскішні роботи таких майстрів, як Ол. Тарасевич, Л. Тарасевич, Мігура, Козачковський, Дан. Галятовський, Щирський і досі мають великий художній інтерес і ваблять очі глядача артистичною закінченостю рисунку і своєрідною красою стілізацій.

Умови капіталістичної продукції книги, бажання викинути на ринок дешевий, хоч і не зовсім охайно зроблений продукт, на деякий час загальмували розвиток графіки, але той же закон конкуренції примусив видавців звертати увагу й на зовнішній вигляд книги.

В Західній Европі, а особливо в Англії давно вже гарно й чепурно видана й оздоблена гарними визерунками книга стала звичайним, а в останні часи майже виключним звищем.

Великий інтерес до книги, а також повага до неї разом з збагаченням на технични засоби, спричинилися до швидкого розвитку й розцвіту графіки-мистецтва, яке в останні часи вийшло з рямок прикладної штуки на широкий путь самостійної галузі мистецтва, що сміливо стала поруч не тільки з ілюстрацією, але навить і малярством.

Сучасна европейська графіка веде свій початок від англійського артиста Берделея, що зацікавив своїм злегка фантастичним рисунком европейську публіку й викликав наслідувачів серед багатьох европейських художників.

Але артисти початкової доби розвитку графічної штуки завдавалися метою головним чином надання книзі чепурнійшого вигляду, а в наш час вона настільки злилася з книгою, так би мовити, душею її, що являє собою нерозривне з нею ціле, доповнює і пояснює її зміст, не бувши зв'язаною з фабулою, надає книзі оркестрованого, як що можна так висловитись, характеру. Графіка ж змушує артиста точно передавати певні моменти положень про які росповідається в книзі, як це робить ілюстратор, а лишаючи для творчої фантазії читача повний простір, надає книжці, разом з чепурніщим виглядом, більшої пьюансовки основної її ідеї, більшої вабливости.

З українських артистів в цій галузі мистецтва найбільше виявили себе: В. Кричевський, Бурачок, Судомора, Петрицький, Жук, Самокиш-Судковська, Погрібняк й инші, а особливо славнозвісний небіщик Георгій Нарбут, праці якого можна вважати шедеврами ґрафичної штуки, стали основою цілої школи молодих українських ґрафіків.

Нарешті, закінчуючи ці рядки, зазначимо той глибокий інтерес, який виявляє в останній час наше широке громадянство до графіки як до оздоби книги, і коли погодимось з твердженням, що найкращим показчиком культурного рівня людини є його відношення до книги, то це дає нам надію сподіватись стати незабаром, як рівні, до гурту найкультурних народів Европи.

МИСТЕЦЬКА ТРИБУНА

ВАЛЕРІЯН ПОЛІЩУК.

ЯК ДИВИТИСЬ НА МИСТЕЦТВО.

(Доклад, читаний на зборах літературно-мистецької групи „Ґроно“ 18-го жовтня 1920 року в м. Київі).

Тяжкий час переживає зараз українське мистецтво, бо на Вкраїні, на її терені вже кілька літ і під час війни і в Революцію іде запекла боротьба, боротьба не словом, а кровью. Найтяжче проходить соціяльна революція на Вкраїні, де борються два світи. Україна знову стала на старе історичне місце де Схід стикається з Заходом, а через те, що Схід і Захід ніколи не можуть поладнатись—Україна—„велика Руїна“.

Проте наш нарід хоче бути Сходом, бо „ex oriente lux“.

Так! Ми тепер Схід, ми хочемо перекинути гнилий Захід, перевернути його банкові контори, як перекинув Христос в Єрусалимському храмі міняльні столи з грішми. Єрусалимський храм мав бути тим, для чого його збудували—храмом молитви, а його обернули в вертеп торгу. Наш храм—цілий світ, збудований для щастя людини, а не для того, щоб вона в ньому вічно страждала, щоб один експльоатував, гнобив другого, беручи все від життя, а гноблений терпів, не маючи нічого. Україна зараз є тим місцем, де перекидають міняльні столи, а там де б'ються, перекидають, нічого не поставивши.

У Київі, кажуть, тринадцять влад змінилось. Це покажчик інтенсивности боротьби, де аргументами—гармати, а льогікою—божевілля.

Хоч би почати вже творити нові культурні цінности, як творять наші сусіди. Вся сила, вся енергія нашої нації пішла зараз в політичну боротьбу, а коли являється потреба духовної поживи від сучасної нашої культури—у нас її майже нема. Оставайсь або без нічого, або забірай той липок, що є у сусіда, або проси допомоги.

Ніхто ж не заперечить, що ми кормимось літературою Москви і не через те, що у нас нема кому творити, а через те, що немає

часу за боротьбою, або через неї немає змоги. В інших випадках, ми доїдаємо обгризки Берліну, Відня, Варшави, бо свого сучасного нема коли творити, а старе?—Кому потрібне те, що віджило? Для історика...

Але така тяжка атмосфера, коли нічим духовним-мистецьким дихати неможливо, робляться, мусять робитись спроби її освіжити. Не може ж живий організм українського народу жити одною політикою, одними газетами, одною боротьбою!

Крім війни, музики гармат,—дайте культурного будівництва та мистецтва! І цього зараз вимагають якнайширші кола українського суспільства. Пролетаріят ставить трудовий фронт, будуючий культуру, поруч з військовим, та на жаль на Україні цього досі зробити не було змоги і може наша пасивність, а то й шкурні інтереси, не менш винні в тому, як і об'єктивні обставини боротьби. Для мистецтва тяжка атмосфера, але без нього обійтись не можна. Його вимагають маси. Старе мистецтво не задовольняє, значить дати треба нове мистецтво, власне, таке, щоб дало духовну їжу тому найширшому загалу, булоб, як то кажуть, „по сучасному менту".

І от з'являється пролетарське мистецтво, це б то на нашу думку таке, що замінило змістом старе буржуазне, бо як каже проф. Бурачек „коли пролетаріят бере в свої руки життя і хоче творити його згідно своїм ідеям, цілям і бажанням,—він являється природним спадкоємцем культури взагалі", і завдання того мистецтва повинні бути відповідними духові працюючих. Таким *мистецтвом* є не лишень те, що має завданням служити красоті, а те, що має величезне значіння в житті людства, мистецтво, як засіб для передачі свідомо своїх почуваннь, які людина сама відчула, до других людей, які ті почування переживуть.

Бо мистецтво є діяльністю людини, вякій вона зовнішніми проявами передає свої почування другим, внї місця і часу. Мистецтво є мостом між людськими душами, є знаряддям для зносин людей в сфері почуваннь, як слово є знаряддям для зносин людей в сфері абстрактної думки.

Коли прийняти за вихідну точку таке завдання мистецтва, то буде зрозумілим, чому без мистецтва не можна жити. Без нього чоловік завше залишився б диким, окремим, бо він ніколи не міг би зійтись у колектив, не розумів би один одного, душі не розумів би.

На здібности людей захоплюватись почуттями других заснована діяльність мистецтва. Чоловік сміється—другому стає весело, плаче—стає журно, співає бадьору пісню—ти сам підіймаєш вище голову, виказуєш почуття захоплення або страху—другі відчувають те саме. Комбінуючи і міняючи ріжно форми цеї здібности при допомозі видимих засобів, людина може передавати найтонші нюанси почуття. Це і буде творчість. І людина з предвавіку почала звертатись до творчости, до мистецтва, щоб висловити, передати другим свої почування.

„Ще на світанку життя людскости, пише проф. Бурачек (Мистецтво 1920. Ч. 1, стор. 61), примітивний чоловік звернувся до мистецтва, аби висловити свою думку, а може її жах, може пошану до того страшного мамонта або зубра, якого з такими хитрощами та труднощами первісній людині траплялося вбити. І цікавий був цей перший малюнок, нарисований на задимленій стіні печери,

освітлений полум'ям вогнища і оточений юрбою людей старих, молодих, дітей!.. Як щасливо сміявся перший мистець і як радісно реготали глядачі, бо *пізнали*, бо вперше *обмінялися загальною думкою, загальним вражінням* за допомогою засобу, що вигадав перший мистець".

***

Коли пануючі кляси колишнього феодального, або кріпосного, або навіть теперішнього капіталістичного строю в більшости дивляться на мистецтво, як на об'єкт розваги, відпочинку, як на „вкусний лімонад", то більш видатні люде, навіть того оточення, відкидали таку ролю мистецтва, шукали в ньому якогось неясного служіння красоті. Але знов таки, коли відкинути всі неточні пояснення, що таке красота, як наприклад те, що вона полягає то в корисности, то в сіметрії, то в порядку, то в пропорціональности, то в гармонії частин, останеться два определіння краси метафізичне, де вона є як щось істнуюче само по собі, одно з виявленнь абсолютно-закінченого—Ідеї, Духу, Волі, Бога,—друге значіння матеріялістичне, де краса є певного роду насолода, що не дає вигоди, по определінню Канта, „безкористна насолода".

Коли взяти перше значіння краси, яке прийняли Фіхте, Шеллінг, Гегель, Шопенгауер, воно зливаючись з поняттям Бога, нічим не обгрунтоване і фантастичне, яке все одно служить для насолоди, не могло б же людство витрачати стільки сил на мистецтво, як на фантастику, що дає лишень насолоду. Друге значіння краси матеріялістичне, зовсім просте і зрозуміле, та, коли йти далі, то сюда треба додати—як елементи, що дають насолоду, і ріжні питва, наїдки, відчування ніжної шкіри і т. ин., ну а хиба ці елементи суть мистецтвом? Ніколи! Значить определяти мистецтво, як служіння красоті, буде зовсім не определінням, а „вивертом, як каже Лев Толстой, що виправдує істнування мистецтва. І все це стає через те, що метою мистецтва ставлять насолоду, а не дійсне призначення його для людини і людскости". Бо, коли дивитись на мистецтво, як на знаряддя насолоди, тоді непомітна стає головна роля мистецтва, як засіб для зносин між людьми в сфері почуваннь, а останнє положення Лев Толстой визнавав основним завданням мистецтва.

Уже завдяки тому, що мистецтво концентрує в собі певну суму почуваннь, які зберігає в собі для того, щоб передати другим, воно може діяти впродовж довгого часу, остільки, наскільки довговічні ті зовнішні прояви, де воно зберігається. Так ми зараз відчуваємо те, що нам хотів передати Данте в „Божественній Комедії". Творець „Моісея", що відбив на собі тодішню революцію, Мікель-Анджело, нам зараз так само зрозумілий, як і „Пісень пісней" Соломона, як зрозумілі музичні твори Шопена, або скульптурні Лізіппа, Архілоха чи Канови, хоч творили вони одні в більш далекому, другі в більш близькому минулому, в ріжні епохи, при ріжних обставинах. Тут мистецтво передає, зберігаючи в собі, ті душевні зворушення минулого до сучасного, від предків до нащадків, передає поза часом, як книжка—мислі.

Мистецтво, таким чином, є скарбниця людського почуття, так само як написане слово, книга, є скарбниця людської думки, досягнення в сфері її. С того погляду *роля мистецтва колосальна*

і рівняється до пісьменности і мови, взятих разом. Так само мистецтво не залежить від місця, або нації, яка його створила. Хіба ми не відчуваємо зараз творчости в китайських пагодах, або індійських храмах, хіба не розуміємо, що лишень радість могла створити ажурний стиль Альгамбри. Ми захоплюємося „Казками тисячі і одної ночі", або творами Раб-Індра-Ната-Тагоре, як і поезією червоношкіжих американських індейців в „Піснях про Гайавату". Біблія на китайців робить не менше враження, ніж на нас своїми поетичними місцями, а Шекспіра ставлять в японських театрах зовсім не через те, щоб він був модним письменником. Значить місце, де створено мистецький витвір, обставини і художні засоби не відограють ролі, бо мистецтво є загальнолюдським і зрозуміло для всіх. Коли воно перестає, хоч би частково, бути зрозумілим, воно вже тратить ясність справжнього мистецтва. Тепер стає зрозумілим, чому людськість зараз витрачає стільки сил на мистецтво, коли число робітників, обслужуючих його, може уступити по кількости хіба тому, що працює на війну, бо скільки друкарів набірають ріжні книжки мистецького змісту, скількі каміня тешуть робочі руки, щоб будувати художні архитектурою будинки, скількі працює на копу і біля нього, скількі робітників працює на хемичних заводах фарб та малярських приладдь, щоб потім друга армія малярів могла передати загалу свої почування і так далі і далі.

Часами витрати на мистецтво приймають навіть безглузді форми, як напр., в теперішню вже революцію трупа при Н-кій армії за недовгий час витратила на гріми 45 пудів вазелину, купованого по фантастичних цінах у спекулянтів, тоді як по всіх лазаретах губерніяльного міста С., де Н-ська армія стояла, припинили лікування масажем за відсутністю того ж вазеліну.

Це робиться через те, що мистецтво являється чинником для зносин людей між собою в сфері почувань, коли завдяки „здібности людини заражатись через мистецтво почуваннями других людей, для неї стає доступним в сфері почуття все, що пережило до неї людство, стають доступними почування, переживані сучасниками, почування, пережиті другими людьми тисячі літ тому назад і робиться можливою передача своїх почувань другим людям". (Лев Толстой) *).

---

*) Тези цього докладу суть провідними думками цілої литературно-мистецької групи „Гроно".

ЮР МЕЖЕНКО.

КРИТИЧНІ Й ЛІРИЧНІ ЗАМІТКИ НА ПОЛЯХ СТОРІНОК ДВОХ ОСТАННІХ КНИЖОК П. ТИЧИНИ.

I. ПЛУГ.

Молитва й молитовність. Молиться й Мадоні в цілих ціклах, і залізу (мабудь з ненавістю, проте молиться) й силі Плуга, що переорює світ, і памяти друга в невдалому вірші присвяченому Михайличенку, і очам революціонера. І молітви ті всі спокійні, навіть революції він молиться тихо, у себе в кімнаті, задумливо, творючи.

Молитви вулиці забирають доволі поважне місце, але це не є поезія вулиці.—Задума—лейт-емоція. Він і обдрюватись не уміє. Чогось то на когось розсердився, голосно хотів сказати, нагримати за те що „...Якомусь ґімназістику
Українську музу віддали",
а вийшло а ні сердито, а ні влучно. І сердитись треба уміючи.

Громадські мотиви займають поважне місце. Поважне по кількости, а не якости. Нема у нього у кімнатної людини революційного руху, що творить образи титанічної сили (хіба один „Плуг" з початку). „Псалом залізу"—занадто об'єктивно спостерігає, а не творить і виходить публіцистика, не поезія. Не образ лишь аналіз зовнішнього.

На майдані коло церкви
революція іде
. . . .
Прощавайте ждіте волі
. . . .
На майдані коло церкви
посмутились матері
. . . .
На майдані пил спадає
Замовкає річ...
Вечір.
Ніч.

Образ надзвичайної стислости й гармонійности.
Прекрасно взято два моменти: 1) революція
2) Вечір. Ніч.
Рух і нерухомість.

Він і тут кінчив моментом спокою. Отже й „Плуг“ почався з бурі, з велетенського руху, а кінчився відбитком того руху в свічаді *мертвих очей.*

Але згук, як і раніш, переважає над усе. Співи, „забренів струнний гнів“, „чиїсь голоси“, і навіть чує ридання, що „сонце затьмить“.

„Сотворіння світу“. Космичний—перший день
Животно людський—другий
Революція—передостанній.

Творення світу зараз іде кінчається, проходить передостанній творчий тяжкий повний останнього напрудження день—шостий день. День же сьомий субота Господеві Богові твоєму.

I тут релігійне тло.

„Листи до поета“. Дуже прозаічні, інтересні псіхольоґичним (просто побутового характеру) ментом, дотепні й тонкі (хоч „комуністка“ трошки карікатурна), але від них тне публіцистикою, або фейлетоном. Несолідні вірші бо ж поруч: „Міжпланетні інтервали“, „Плуг“, „Мадоно моя“. Загалом Тичина, гадаю, сам не може кваліфікувати, оцінювати власні твори, бо не умістив був би він „плюсквам пророкам“, „Одни в любов“, „Палить універсали“, особливо останній—хатній анархизм. Цільна, монолітна була перша книжка, а друга вже випадкова. Творчі образи замінюються часто витворами розуму, але над усім все ж таки панує поетична сила, що створила чарівну молитву до Мадони і відчула сімфонію й рух всесвіту.

Всю книжечку треба було поділити на дві частини.

1) Молитовне
2) Землі земне.

От тоді було б ясно, що і з Тичиною...

„Пока не требует поэта...“

А прозаізми навіть в віршах другої частини иноді занадто прозаічні: „Мобілізуються тополі“

Дуже тяжко знайти межу між можливими й неможливими прозаізмами.

Треба бути дуже обережним з громадськими мотивами, бо легко не вдержатись на цій тонкій кладочці та вгрузнути або в алегорію—і це ще краще—або й зовсім в публіцистику. Буде тоді не вільна душа поета, а літературний віршований фейлетон.

Від вільного віршу до незграбного один крок. Як то люблять поети, шукаючи вільного віршу, блукати як раз за пів вершка від цього рішучого кроку. „На могилі Шевченка“ взірцевий тому приклад; всім поетам передосторога, аби не попеклись.

Иноді не самі образи, а композіція грає головнішу ролю. „Сотворіння світу“ прекрасно в цілому; три моменти, три образи в своїй суцільности дають значно більше ніж в простому підсумку.

Отже ж і громадського мотиву є чимало і художньости шкоди не робить, навіть сама художність виграє від цього мотиву революції.

Порівняти Плуг з Сонячними кларнетами? Гадаю, що зайва річ. Кінчилось одне огняне коло, починається друге. Мабуть поміж ними й є емоціонально-льоґічний звязок, але він пояснюватиме лише генезіс, а не суть.

Плуг—новий етап, нове коло, мабудь скорше навіть і не коло, а шлях від одного до другого, шлях, на якому ще так багато споминів про минуле, але вже і в далечині поетові вирисовуються обрії та фарби—а для Тичини ще й згуки—нового огняного кола, до якого він зараз невпинно стремить.

Минуле й майбутнє в творчости зливаються, єднаються і, навіть, ще сам поет не усвідомлює собі де, в який мент він вже доторкнувся до полум'я нового кола.

Це те, що в буденному життю зовуть: „переходовий мент".

II. ЗАМІСЦЬ СОНЕТІВ І ОКТАВ.

Як тонко і влучно присвячено цей зшиток фраґментів Григорію Савичу Сковороді. Мабудь ні з ким по фільозофічности настрою так близько не споріднена думка Тичини, як із Сковородою. Власно це не збірка поезій, а кілька відривків, фраґментів, нічим, крім ліричности, поміж себе не звязаних.

В кожному прояві життя відбивається якась частина загальних світових законів,—фільозофія буття—і основу світу мабудь можна відкрити шляхом цілої низки дрібних спостережень, аналізуючи їх і находючи для всіх спільне світове тло.

Почувається, що він не тільки спостерігає та аналізує, а ще й моралізує і дійсно по Сковородиному.

„Не хватайте озлоблених у тюрми; вони сами собі тюрма".

„Але хіба то є жертва, коли звір звіря їсть".

„Аероплани й усе совершенство техніки—до чого це, коли люде одне другому в вічі не дивляться?

Не хватайте озлоблених у тюрми вони сами собі тюрма.

Універсітет, музеї й бібліотеки не дадуть того, що можуть дати.

Карі,
сірі,
блакитні..."

Це ж варіяції на тему із Сковороди:

„Вся... сила вміщається в одному цьому имені—любов".

Інтересно, як легко символіст стає імпресіоністом. „Мадоно моя" і фраґменти із „Замісць сонетів і октав". Там шукання повноти образа, глибини, аналіз емоції, додержування льогіки естетизму; тут низка образів ніби-то випадкової комбінації, шукання вже не образу, а законів, що їх творять, і шукання в імпресіоністичних сполученнях, безасоціятивних, чисто зовнішніх.

Він так і нише з антистрофами, нібито відповідь, а може і незвязаність;—ніби-то псіхольогічна згода, а мабудь і заперечення.

Ще сам не має виправдання, сам ще не знайшов канону сполучення образів, а бере їх так, як вони родяться. Словом імпресіоніст щирого золота.

В цім він і загубив поезію. Імпресіонізм може бути й символістичним, наколи він узагальнює образ, виводить його по за межи індивідуального життя, а Тичина на цей раз цього не робить. Свій індивідуалізм довів до максімума, образи малює надзвичайно реально і, не шукаючи жодних мотивувань, в імпресіоністичних комбінаціях любується з гри своєї уяви.

А до того ще й додає мораль!

Книжка безумовно інтересна, яко документ стихійної підлеглости виявної творчости зовнішньому оточенню. Громадські мотиви—занадто грубо; та він і сам боїться, аби не перейти на прозаїчні банальности (А в Плузі перейшов таки). У вихід—імпресіоністичне моралізування. Що із чого? Що основне? Мабудь, що й імпресіонізм і етичний первень рівноправні, рівносильні в цьому зшитку.

Але яка ж то співуча душа! Яке незвичайне, чуле вухо! Ну там поет переважав тому і

„Земля згучала, як орган“, і
„рана згучала“ і
„Стежка на город співала“ і
„Мрія бреніла“ і
„Забренів останній гнів“

але тут у розумового реаліста моралізатора:

„Вікно, як огнистий дієз“,
„Вода—мов металефони“,

і зрештою катеґорична заява:

„Я ніколи не покохаю жінку, котрій бракує слуху.
. . . .
Соціялізм без музики ніякими гарматами не встановити“.

Ні, очевидно, Тичина випадково, між иншим накреслює собі коротенькі фраґментики, в записну книжку, коли

„в заботи суетного света
Он малодушно погружен“.

А потім позбирав їх всі, за 3 рокі писані, в одну збірочку та й пустив у світ.

Звичайно варто знати не тільки поетичний бік життя поета, не тільки високі менти творчого натхнення, але й його чисто розумове, буденне, практичне та всяке инше життя, історія письменства цінує і збірає всі матеріяли але най ця збірка перейде до історії, бо Тичина—поет, навіть громадянин—поет для нас є цінніший і цікавіший від Тичини-моралиста з реалістично-імпресіоністичними прийомами.

ДОБА Й МИСТЕЦТВО

КОСТЬ КОТКО.

НА РОЗДОРІЖЖІ.

Рятуйте від Пролеткультів.—Поганий грим.

I.

Недобитки й рештки
Інтелігенції куцої,
Прийдуть коряки і алешки
І запролеткультять прапор революції.
Шукатимуть пролетарського поета
У клозетах і під столами наших редакцій,
Врятують бездарно-кошмарних два куплети
І тикатимуть пальцями:
— Геть, одлітературені специ!
— Ось воно, ось воно—
— Пролетарське мистецтво!
І з сантíметром і метрóномом
Знівелюють кожний вірш
І гукатимуть:
— Тихше!
— По ямбам і хореям ррів-няйсь!

Потім дух і душу каструють,
Підчервонять блакитне карміном

(Бог пролеткультський єдиний!)
I видадуть:

РЕВОЛЮЦІЙНЕ МИСТЕЦТВО (Великими, червоними!) За редакцією Ларіка. Державне Видавництво. Харьків, 1920.

А який-небудь Клим Поліщук
Буде старанно підроблятись
I перефарбується на червоне
Навіть крапками й згуками.

Зрадівши, оголосять тімпанами, плякатами й дзвонами:
— Відкрито поезамеріку!
Засиплять дощем ямбів—куль
I народиться:

ПРОЛЕТКУЛЬТ.

Я вже чую, як кричать на гвалт:
— Не можна!
— Скандал!
— Контр-революція!

Ні, давайте балакать серйозно.
Кіньмо аргументи взаємно-колючі,
Не треба так гостро...
Просто:
Хіба революція в тому, щоби кожний будинок
Помазати червоним по фасаду,
Про око людське,
А з-заду—
Дзуськи—
Хай собі буде жовте, блакитне й синє?
Ні, ви просякніть червоним з гори до низу
I в середині зо всіх боків;
Димарі, льохи, карнізи—
Одягніть у червоність всі.
I коли по всіх кімнатах
Буде й повітря червоним,—
Можете бити в дзвони,
Можете вішати плякати.

II.

Український поет—на роздоріжжі. Позаду скриплять і шамкають миколи вороні і олесі з чуприками, попереду—безодня незнаности.

Моторні хлопчики вже забігли наперед і десь у темряві гукають:

— Гуль—гуль—гуль!

— Хоч на час!

— У нас—

— Пролеткульт.

Тягнуть вивіску з червоними літерами. Намагаються повісити її над недоробленим будинком з забитими ще вікнами. Проклямують революційне мистецтво. Загрожують. Терорізують бідного поета.

— Хто не з нами, той проти пролетаріяту.

І заляканий поет боїться й роспитати, хто дав право загрозцеві балакати іменем пролетаріяту.

Де-хто втікає. А де-хто старанно вичищає в старих збірках блакитне й жовте, добуває ордера на червону фарбу й дістає патента на

— Пролетарського поета.

III.

Грим не завжди буває влучним. Хапається актор, начіпив носа кінцем до гори, а не до низу, с-під вогненної перуки виглядає чорне волосся.

На сцені жахлива трагедія, два лікарі спеціяльно вартують у театральній конторі, а публіка животи рве від реготу.

Не робіть з чудової чулої драми—комедії.

Поет стоїть на роздоріжжі. Вкажіть йому шлях, дайте йому свідомо стати на ньому. Але не примушуйте підфарбовуватися.

Не можна відірвати творчости від почуття—аксіома. А коли поет ще не почуває революції? А коли й досі нема дифузії між його душею й революцією? Що тоді?

Хай творить, як може. Запаліть маяки, роспишіть шляхи. Та не чіпайте поета. Хай шукає, хай сам знайде.

Щиріш і істніш прийде до нас.

Та принесе з собою щиру душу пролетаря, який виборов, вистраждав свою пролетарську псіхологію, який поборов, розчавив, знищив внутрішнього гада кількастолітнього духового складу,

буржуазного забобону і непьконатріотизму *). Або той від плуга й молота, що ніколи—чуже! ніколи!—не знає того гада.

Прийде той, кого ми в-перше в світі зможемо назвати великим ім'ям:

ПОЕТ.

А грим змиється.

Хай буде пролетарський поет, та не треба пролеткульта, не треба в пролетарському будівництві ще одної дірочки для провокаторів і перефарбованих.

Бо коли скажете:

— Пиши по-пролетарському, то прийде перефарбований, скаже:

— Я можу...

і буде підроблятись. А справжній пролетарський поет зі своїм болем залишиться по-за пролеткультом.

---

*) Мені все одно, чи:

Україно, Україно,
Рідний край козачий,

Чи:

Русь Советская едина—
Сибирь, Кавказ и Украина.

МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА

У КИЇВІ.

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ГРУПА „ҐРОНО".

З ініціятиви *Валеріяна Поліщука*, *В. Диберта*, *Мих. Стасенка* та *Ол. Тхоржевського* з'organізувалась в перших числах жовтня ц. р. літературно-мистецька група „Гроно". Згодом увійшли Президент Української Академії Мистецтв проф. *Бурачек*, *Георгій Шкурупій*, *Григорій Косинка*, худ. *Марк Кірнарський*, *Левандовський*, муз. *Турчик*, *Занкевич*, *Мякота*, худ. *Пожарський*, *Вероніка Черняхівська*, *Т. Дербунов*, *В. Чернявська*, *Серговська*, *Кучевська* та инші.

На першому прилюдному зібранні 11 жовтня *Вал. Поліщук* прочитав програмового доклада на тему: „Творчість в добу соціялістичної революції", де були викладені основні погляди групи на мистецтво і творчість взагалі, на літературно-мистецьки форми і нарешті філософський бік творчости. Після докладу з гострою критикою виступив т. *В. Коряк*, який накинувся на течію, як на явище, на його думку, не допустиме в мистецтві, висловив своє задоволення, що раніш утворенії літературні групи, як „Музаґет", російська „Обеліск" загинули, бо не може бути мистецтва поза Пролеткультом. Коли ж йому було зауважено, що кожний майстер має свої найбільш йому зручні засоби в творчости, як і у всякому ділі, що те саме природне і для групи людей, і що мистецька група може бути автономною т. Коряк сказав приблизно так: „Автономности ніякої не має. Все повинно бути централізованим". Висловив також думку про цінність в мистецтві трафарету, державного мистецтва і т. ин.

Після того в Ч. 229 газети „Вісти Київського Губревкому" від 17 жовтня 1920 р. була уміщена в мистецькій трибуні деклярація ґрупи „Гроно".

22 жовтня відбулись другі прилюдні збори ґроністів з докладом на тему „Як дивитись на мистецтво".

11 падолиста відбулась вечірка „Грона" в „Селянському будинку", на який читали ще недруковані твори.

Виступали: Косинка, Шкурупій, В. Поліщук, М. Стасенко, Микола Терещенко, читали ще недруковані твори Д. Загула. Після кожної читанки обмінювались думками при чому слово забірали крім згаданих вище ще Вероніка Черняхівська, проф. Бурачек, Юр. Меженко та инші.

Творчість.

Поет *Микола Терещенко* склав два цікли своїх поезій. Давніші об'єднані в збірку „Блакитний Резонанс“, а останні в „Сад Нинішній“.

Письменник *Микола Любченко* виготовив до друку збірку своїх революційних поезій, яка має носити назву „Фраґменти роспуки“.

Молодий автор *Григорій Косинка* готує до друку збірник своїх оповідань та ескізів, друкованих в свій час в „Боротьбі“ та українських альманахах, який матиме назву „Проліски“.

Поет *Дмитро Загул* зробив переклад поем Г. Гайне. Київська філія Всеукр. видату придбала збірку поем і сатиричних віршів, яки має незабаром видати, між иншим відому поему „Deutschland“, з-за якої головним чином Вільгельм не дозволив поставити пам'ятника Гайне.

Він же виготовив дві книжки своїх поезій під заголовками: „В попелі полумінь“ і „Марія і Мара“.

Валеріян Поліщук склав збірку своїх поезій, писаних в 1920 р. під назвою „Міць“.

Критик і поет *Павло Филипович (Зорев)* готує до друку свою монографію про Котляревського.

Поет *Ол. Слісаренко* написав нову поему „Комунікація“.

Мих. Могилянський закінчив переклад „Дитинство“ Горького і написав кілька нових оповідань, які мають скласти окрему книжечку.

В друку і незабаром має вийти книжка поезій *Вас. Еллана* під назвою: „Удари молота і серця“.

На день річниці замордовання *Гната Михайличенка* та *Василя Чумака* має вийти спеціяльне число „Вістей Київського Губревкому“ з портретами, статтями, характеристиками, споминами. Київською Філією державного в-ва гутується повний збірник поезій В. Чумака під редакцією *М. Любченка*. В збірку віійдуть крім „Заспіва“ вірші, що друкувались в „Боротьбі“ 1919 року і в „Заспіві“ не вміщені, а також де-кілька невиданих поезій.

Письменник *Каллістрат Онищенко* закінчив і готує до друку велику історичну повість „Дезертир“—з життя салдата минулої імперіялістичної війни.

Тов. *Е. Занкевич*, що поділяє основний принцип гармонійного сінтезу в житті між колективом з індівідуумом гр. „Гроно“, закінчив велику філософичну повість на російській мові, з котрої деякі розділи сам переклав на українську мову, під заголовком „История одного миросозерцания“ на 160 стор. великого формату.

Маляр *Анатоль Петрицький* скінчив малюнки і декорації до постановки на державній сцені в театрі імени Шевченка інсценованої *Ровинським* поеми І. Франка „Мойсей“.

Український музика *П. Гайда* готує п'ять хорів на слова українських поетів, 10 народніх пісень і дитячий збірник теж на слова українських поетів. П. Гайда закінчує музику до п'єси „Ой не ходи Грицю“, в якій, відкинувши побутовщину, головну увагу буде звернуто на драматизм подій.

Провадиться навчання в *Центральній Студії*, на чолі якої стоять артист *Марко Терещенко*, артистка хореографії *Ніжинська*, оперної майстерні: *Штейнман* та *Буцький*.

У ХАРКОВІ.

Готується до друку літературний збірник групи „Флямінго“ під назвою: *„Альманах першиї групи Флямінго „Повстання“*. Беруть участь поети: *Вас. Алешко*—Харьків; *Михайль Семенко*—Київ, *А. Оршаль*—Київ, *Юльян Шпол* Одеса.

В найближчім часі поновляється видання літературного журналу „Мистецтво“. В програм журналу входять течії всіх напрямків. Видаватися буде Всеукраїнським Державним Видавництвом у Харькові за редагуванням *Михайля Семенка*.

Виходять з друку книжки: *Михайль Семенко*—„Проміння Погроз“, поезій книга восьма; *його-ж* „Ліліт“ Scènes pathétiques (друге видання)

Вийшли: *Вас. Алешко*—„Поезії“ книга перша.

У друку: *Михайль Семенко* „Наївні Поезійки“ поезій книга шоста; *його-ж*—„Осіння рана“, поезій кн. сема; *його-ж* „Тов. Сонце“ ревфутпоема (видання трете) оздоблене худ. *Лозовським*.

Вас. Алешко—„Весна в Хлівах“; *його-ж*—„Вівсяний Хрест“ поема.

О. Корж —„Поезії“.

Михайль Семенко виготовляе до друку „Поезофіри“, том перший творів. В книгу увійдуть всі дрібні поезії поета років 1913—1920.

В ОДЕСІ.

Юр. Стрижавський написав велику річ „Чинність українського дня“, яка являється мов би продовженням твору В. Пачовського „Сон української ночі“.

„Об'единення“. В Одесі незабаром вийде з друку 1-ше число російського журналу „Об'єдинення“, в якому будуть уміщені переклади з молодих українських поетів.

Проф. *Слабченко* прочитав в Одеському університеті дві лекції про творчість поета *Павла Тичини*.

В КАМ'ЯНЦІ НА ПОДІЛЛЮ.

В Кам'янці-Подільскому весною цього року вийшло дві книжки студентського журнала „Нова Думка“. Перша книжка Ч. 1—2 вий-

ша під редакцією *Юр. Липи,* друга книжка Ч. 3 під спільною редакцією *Валеріяна Поліщука, Олександра Остафійчука* та *Юлія Каменецького.*

Тоді ж організувався був „Камерний театр“, на чолі якого стояли *Борис Манжос,* артист *Перегуда* та маляр *Анатоль Петрицький.*

Ставили кілька картин та „Похорон“ Ів. Франка, інсценований Манжосом.

У СТАНІСЛАВОВІ.

У Станіславові має вийти гумористичний журнал „Їжак“, у якому беруть участь *Микола Вороний, Володимир Самійленко, Клим Поліщук, Павло Зайцев (Лука Гарбуздов), С. Паночіні, П. Ковжун, Лесь Хомик* та инші.

У СІЧЕСЛАВІ (КАТЕРИНОСЛАВІ).

У кінці 1919 року вийшов літературно-науковий та педагогичний збірник „Січ“ Ч. 2.

Вийшла в кінці 1919 року ліро-поема Валерьяна Поліщука „Сказання давнєє про те, як Ольга Коростень спалила“. Видало Українське в—во в Січеславі.

Вийшла також книжка творів *В. Підмогильного.*

У ТУЛЬЧИНІ.

Український музика *М. Д. Леонтович,* який пробуває зараз в Тульчині на Поділлю, кінчає оперу „Русальчин Великдень“. Він же написав кілька нових народніх пісень.

В УМАНІ.

22 жовтня 4 р. ішов прем'єрою „Макбет“ Шекспіра на сцені Уманського мійського театру.

Уміщена з приводу цього велика рецензія в Ч. 212 від 24 жовт. „Уманських Вістей“ *Я. Струхманчука.* В рецензії пишеться: „Словом, яку ролю ми не взяли би, чи Банка, чи Дункана, чи котрунебудь із дрібніших,—все було віддано з глибоким зрозумінням ї душевним вкладом. В Макбеті показав нам т. *Лесь Курбас,* що його театр може́і потрафить дати“. В рецензії відзначається високомистецька гра т. *Гакебуш* і *Курбаса.*

У ЧЕРКАСАХ.

В Черкасах грає трупа молодих артистів під проводом *Семдора* і *Гната Юри.*

БІБЛІОҐРАФІЯ

АЛЬМАНАХ ТРЬОХ.
Олекса Слісаренко,
Микола Любченко,
Михайль Семенко.
Вид. Т-ва Укр. Письменників. Київ. стр. 64. 1920.

Філософські думки в образах і міркування у міцних струганих, часом кострубатых стрічках. Це—теперішній Ол. Слісаренко.

Визвольна епоха поклала на нього велику свою печать. Від того радість його

Кому у пустелі
Повім
Про радости
Визвольних ранків?

Тон подібний до псальмів, але треба було б більше піднесення.

Про те вже

„Легіт майбутнього
Теплими жилками.
Ніжно лоскоче
Обличча моє".

Він закоханий в той великий здвиг, який

„Наркозами
Дотиків електричних
Отруїв
Мозок і тіло.
Димарі
Затурбованих фабрик
Пихтять фіміамом.
Виклепують
Музику неба
В парових казанах
Молотки...

Це новий час—Революція. В порівнянні з передніми творами Слісаренко зробив крок вперед в сфері поетичніх шукань. І він найшов мінь. Про те більш яскравий вірш умістив він у „Мистецтві". Ч. 1 за 1920 рік.

Чого така печаль, чого marche funèbre у Миколи Любченка? Чого такий песімізм? Коли у Слісаренка радісне чекання майбутнього. Любченко у майбутньому чує фатальний мотив похоронного маршу.

„Я знаю, на мене ждуть,
І я чую: все вужче коло
Брязкіт, могильний холод
Ржавих пут.

А далі вже той песімізм фатальний переходить у савченківський.

Хтось Жорстокий регоче
Радіючи болем:
„Пам'ятаєш ті ночі?
Іх не буде ніколи!"
Хтось Жорстокий, пророчий...

Краще про те свій власний песімізм, хоч він, навіть, невідповідає сучасному ментові боротьби.

Що ж зробити—українці в більшости індівідуалісти. Такий і М. Любченко.

Волі не знайдеш, шляхів не шукай.
У ночі
Не ридай,
Краще мовчи.
Збився з дороги—вмірай!

А чому б, коли збився з дороги, не шукати її?

Часом тиша сповняє душу поета, навіть тоді, коли можна булоб ждати акордів печалі.

Іх ростріляно на розі
Двох холодних сніжних вулиць.
Сльоз
Не було.
Місяць—вибіг... в хмари знову.

Поранковий вітер віяв,
Обгортав сторожким жалем.
Всі
Лежали
Горілиць.
Не ридали кам'яниці.

Подивились хмуро вікна
Тихо—тихо—тихо...

Бувають часом гарні асонанси у М. Любченка.

Семенко і тут многоглаголівий, як і завше. Він подібний з своєю лірою до самоучки, який сів за музичний інструмент і без системи б'є пальцями, вишукуючи акордів. Випадково бувають гарні, а взагалі бреньк. Писав би менше, та більш добірне. Адже ж бог таланом не окривдив.

Ну хиба це цікава рима,

поважний—безважний
сталий—тревалий.

В тому ж віршові є більш орігінальне сполучення

Заводів—вод
Катакомб—бомби.
Єсть—сонатіни—колінах.

Зміст цілого циклю приблизно такий, що Михайль Семенко хоче бути, а може й був у інтимній близькости зі святою Терезою

Я до Тебе до Тебе, до Тебе прийду,
Коли ми—одно,
Я цілую в перса святу
Затули вікно.

Правда дійсною релігійністю віє од вірша «В сутінь вечірню я припадаю до ніг» стр. 39.

Семенко підходить до святої, як до звичайної дівчини, щоб розсказати їй про м'яхкість її колін, хоч і знає, що то божевілля. Йому тяжко буде дойти, але він проте йде „кріэь біг століть—несамохіть".

А взагалі весь „альманах трьох" не є чимсь визначно—характерним для творчости цих поетів.

М. Волок.

УНІВЕРСАЛЬНА БІБЛІОТЕКА.

Київська Філія Всеукраїнського Державного Видавництва зробила велике діло, видавши свою „Універсальну бібліотеку". Подумати: ми маємо клясика—Лесю Українку, а щоб у школі студіювати її поеми, або драматичні речі, не найдеш нігде книжки. Франко, Винниченко, Коцюбинський це ж ті автори, які несуть честь українській літературі, про яку в свій час сказав М. Горький, що вона здоровша ніж дореволюційна російська, і от тих авторів на яких можна і треба виховувати молоде покоління у нас не має.

Так само дуже цінною вкладкою є книжка „Нова Українська поезія", яка дуже потрібна там на провінції, десь у „Просвіті", куди свіжа літературна течія по об'єктивних умовах не заходить. Там вона зробить велике діло. Але все ж на нашу думку М. Зеров зробив велику помилку, що не дав найбільш характерного для кожного автора, а взяв один мотив виключно ліричний і почав стригти під нього всіх поетів. Правда цим методом можна показати, що може кожний поет дати в одній ділянці, наприклад лірики, але не можна дати хоч би контурів обличча кожного поета, що на нашу думку в антольогіях є найбільш важним і потрібним. Крім того коли Тичина тут став у весь зріст, то Чумака зовсім не видко, як Чумака. І вийшло, що вірші Ярошенка мало чим відріжняються од Твердохлібових чи Семенкових, а ті од М. Вороного. Так і здається, що М. Зеров вибірав у кожного поета таке (не характерне), що б дало один настрій збірці—і вийшов лімонад одного неясного смаку, а не букет ріжних запахів од ріжних по формі і по силі квітів.

Умістивши Д. Дудар, яка ще нічого не дала українській літературі, не уміщено поезій Клима Поліщука, П. Стаха (С. Черкасенка), які залишили вже слід у поезії.

Цього браком місця виправдати не можна.

Зараз велика потреба мати гарну антологію української музи і її треба видати негайно, але в принцип треба покласти: дати все найбільш характерне, з чого можна булоб уявити собі приблизно постать кожного поета. Хоч би наблизитись до цього. Стаття Зерова змістовна: виходить він кращий критик ніж складач антольогій. Suum cuique.

Зовнішній вигляд книжок—цілком европейський.

Треба, щоб В-во крім видання більшої і доцільнішої антології видало ще найкращі твори Василя Стефаника, Ольги Кобилянської та Михайла Яцкова. Це в першу чергу.

Гроніст.

ЄВГЕН ГРИГОРУК.—„РЕВОЛЮЦІЯ“.

В Ч. 3 Київського „Комуніста“ уміщені вірші Євгена Григорука „З Циклю „Революція“ Силою чорнозему, на якому виріс наймит, що запалив панське добро віє од першого віршу, силу м'язів боротьби почуваєм в третій поезії... Уривчаста мова третього куплету яскраво передає жах смерти і позасвідому завзятість.

Ідуть!
— Нахилились —нахилились!
І власного серця не чуть,
І руки за люфу вз'ялись
Держись!

А дали майже епічно--спокійний кінець...

„На ранок скінчилось... В холодні сніга
Поліг не один головою...
Червоним знаменем крутила юга
Над юрбою“.

А взагалі на „Боротьбі“ Григорука почувається великий вплив Блоковських „Дванадцяти“. Другий вірш і марш значно слабші.

Gutta.

В ЄЛИСАВЕТІ.

Єлисаветський Кредитовий союз кооперативів розвинув чималу видавничу акцію в 1920 році. Видав читанку: „Перші кроки“, і де-кілька підручників п'еси „На першій гулі“, С. Васильченка, „На сіножаті“ Л. Яновської, книжечку „На спомин діткам про Т. Г. Шевченка“ і инш. Видає також кооперативний журнал „Наша хата“ і багато иншого.

КИЇВСЬКА ПРЕСА.

ЖУРНАЛИ:

1) *Комуніст*—Орган Київського Губкома К. П. У. Редагує колегія по українськи і по російськи мішано.

2) *Пролетарська Освіта,* Орган Київського Губпрофсоюзу робітників Освіти і соціялістичної культури та Губнаросвіти Київщини. Відповідальний редактор Вол. Гадзінський.

3) *Красний Днепр.* Вид. Політупр. області. відділу водного транспорту. Закрито.

ГАЗЕТИ:

1) *Вісти Київського Губревкому.* Редактор М. Любченко.

2) *Більшовик.* Орган Київського Губкому К. П. У. Редактор С. Пилипенко.

3) *Комунист.* Орган Київськ. Губкому К. П. У. по укр. і рос. мішано. Редактор Е. Касьяненко.

4) *Красная Армія.* Видання Політуправління XII. Редактор Юрченко по російськи.

5) *Голос Продработника.* Щотижн. вид. Опродкомгуба. По російськи.

6) *Красный Путь.* Видання Дорполіта Ю.-З. По російськи.

7) *Селянська Правда.* Вид. Політвідділу XII армії, редактор Якубовський.

8) *Укроста.* Стінна газета. Рос. мов. Редактор Ландау.

9) *Голота.* Стінна газета Укроста для села по укр. Редактор М. Любченко.

Р. В. Ц. Киев.

ЗМІСТ

GRONO

Almanach du groupe littéraire et artistique „Grono“ à Kiev. Novembre 1920, de l'ère socialiste an IV.

EN TEXTE. Valeriane Polichtchouk, Mikhaïlo Stassenko, Veronika Therniakhivska, Mykola Terechtchenko, Pavlo Filipovitch (Zorev), Dmytro Zahoul, Mykola Lioubtchenko, Vasylij Sontsvit, Gheorghij Chkouroupij, Grigorij Kossynka, Iour Mejenko, Vasylij Dybert, Kostj Kotko et autres.

VIGNETTES HORS TEXTE de Gheorgij Narboute, Levandovskij, Kirnarskij et Pogearskij.

COUVERTURE de Levandovskij.

